

Revista noss Sulom

SEN
VIADI

SEN VIADI:

Sen 6425 m s.m. vign l'aria pi fegna ed igl smarvegl adegna pi grond. Ena reportascha dad en viadi sen e tranter la pizza digl Peru.

pagina 08

AN TGADAFI:

Gaglinas cuschinadas an tot las variantas pusseblas. En rachint fascinont dad en viadi culinaric auturn igl mond.

pagina 36

PURTRET:

Dulzar cun en mang 275 tonnas ainten l'aria. En discurs cugl pilot Daniel Günther davart la fascinaziun e problematica digl singular.

pagina 44

Lucia Netzer, raffinadria da langa-nursa, Savognin
© Lorenz A. Fischer

eia
Parc Ela

Parc natural.
Parco naturale.
Naturpark.

graubünden

Incumparabel Parc Ela

Nossa nateira. Nossa gliout. Noss products.

Planisaziun SONDER

biro d'inschignier e da misiraziun

- planisaziun labours da construcziun bassa
- planisaziun da provedimaints d'ava
- differentas labours da misiraziun

Planisaziun Sonder SA
Veia Davos Clavo 7
7462 Salouf

Telefon +41 (0)81 684 13 31
info@sonder-ing.ch

www.sonder-ing.ch

#gkb2020

Metter accents persistents per igl avigneir.

Crescher communablamaintg

Scuvreir ossa.
gkb2020.ch

Banca Cantunala Grischuna

EDITORIAL

La decisiun era crudada gio all'antschatta da chest onn. Igl tema dalla proxima Revista digl noss Sulom duess esser «sen viadi». Dus pleds tgi sveglian regurdientschas a viadis passos e futurs, dus pleds tgi ampurmettan aventuras nunamblidablas.

Igl tema pareva adatto chel mument dalla decisiun. Wuhan ed igl coronavirus eran anc gliunsch davent, igls cunfegns dall'Europa averts e la planisaziun dallas vacanzas per blers da nous gio bagn avanzada. Cun neir mars ègl nia tot oter. Igl coronavirus era sa mess sen viadi vers la Svizra.

«Sen viadi» è betg sto ple en'acziun pussebla, mabagn en stueir pigls egnz ed en scumond pigls oters. Lockdown èn stos igls dus pleds tgi on rigia igl mond a parteir digl mars. E tge capeta cun la Revista digl noss Sulom? Giagn nous er aint igl modus da lockdown u galldign nous la libertad unica tg'igl tscharvi e la tastatura lubeschan e giagn ossa pir dretg sen en viadi litterar?

La decisiun è stada unanima. «Sen viadi» è e resta igl noss tema principal. Ossa pir da dretg! Graztga allas nossas autouras ed agls noss autours giagn nous ansemensen sen viadis litterars. Nous laschagn reveiver regurdientschas da viadis passos, nous laschagn reveiver ampremas amours lontanas, nous giagn alla tschertga d'aventuras segls pi ots pizs e nous giagn sen

viadi tras igl taimp. Sen igls noss viadis nign nous accumpagneas da gliout professiunala scu digl pilot Daniel Günther, tgi ans magna perfign sur las neivlas u nous giagn sur la mar cun la marinaria Nadia Scarpatetti.

Per dustar la fom laschainsa ans surmanar dad Ivo Schöbi da sager speisas las pi exoticas. Forsa tgi antupagn er nous en star internaziunal durant igl noss anssolver, scu chegl tg'era capito avant blers onns agl autour Peder Cadotsch. Tgi so?

Lockdown, chel scumond da sorteir, derva a nous las portas per eir sen viadis nunamblidabels. Perchegl matte la tschinta da sierezza e seias pronts pigl takeoff.

Ena lectura tgi Az porta sur igls cunfegns geografics ed imaginos Az giaevischa

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Pia Plaz".

Pia Plaz cugl team da redaczion
Cornelia Candreia e Rafael Müller

Proxima ediziuun

Tgi tgi ò gost da contribueir an ena furma u l'atra è adegna bagnnia.

Contact: info@sulom.ch

Apoteca Son Mitgel

Daniel Merz, apotecher

- » Cunsegliaziun cumpetenta per
- » problems da sanadad
- » Grond sortimaint da masdegnas
- » effectuousas
- » Omeopatia
- » Ervas medicinalas
- » Spezialitads dalla tga
- » Cosmetica
- » Furniziun an tgesa
- » Sarvetsch d'urgenza

7460 Savognin

telefon 081 684 18 46
www.apotheke-savognin.ch

la sung cò per Vous!

Romeo Wasescha, cunsiglieder da sieranzas e provedimaint
T 081 650 02 15, M 079 639 89 39, romeo.wasescha@mobilier.ch

Generalagentur Chur
Urs Fetz

Büro Savognin
Veia Naloz 22
7460 Savognin
chur@mobilier.ch
mobilier.ch/chur

la Mobiliar

00093

CUNTIGN

EDITORIAL 3

RAPPORT URGC 7

SEN VIADI

Surpresas sainza fegn	8
Regurdientschás per la veta antiera	12
la sung davent	15
Sen fastezs culturals an Svizra franzosa	18

LITTERATURA

Georges	22
Igl noss amprem vieadi a Vaniescha	24
La crousch da Parnoz	27
L'autra vart dal mund	28
Ansolver cun Ali	30

IER ED OZ

A pe, a tgavagl u an posta tras Surses	32
--	----

AN TGADIFI

Gaglignas pigl mond anturn	36
----------------------------	----

TEI & JOU

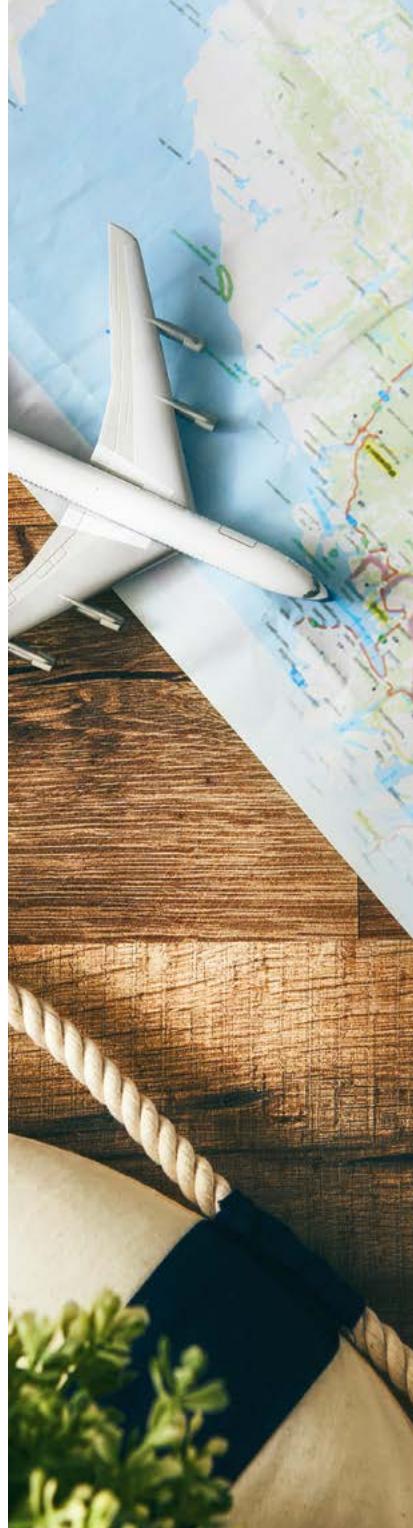
An otg gis antocen Palermo	40
Vieadis scumandos	42
Sen vieadi	43

PURTRET

«La canera digls motors è ena schort musica ainten las mias ureglías»	44
--	----

FAMIGLIA

Igl gi digls continents	48
-------------------------	----

IMPRESSUM

REVISTA DIGL NOSS SULOM
ISSN 2297-7120

REDACZIUN

Pia Plaz, Rafael Müller e
Cornelia Candreia, info@sulom.ch

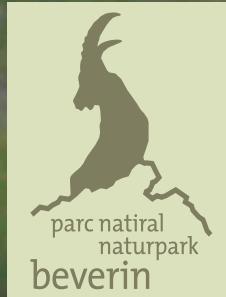
ORGAN ADMINISTRAZIUN
Uniun Rumantscha Grischun Central,
administraziun@sulom.ch

© Copyright, Uniun Rumantscha Grischun Central
Prietsch d'abunamaint CHF 25.50

LECTORAT
Petra Uffer,
Reto Capeder

GRAFICA
tipic.ch, Savognin

STAMPA
Wolf Druck AG, Triesen / FL

Parc natural Beverin – igl datgea digl capricorn

www.naturpark-beverin.ch

graubünden

beraten - planen - installieren - unterhalten... aus einer Hand

Electro Wettstein SA
Vea Ierts 222
7457 Bivio
Tel. +41 81 659 12 22
info@electro-wettstein.ch
www.ewsa.ch
Savognin/ Domat Ems

Electro Wettstein SA
schaffen mit Strom

smarthome-ready

zukunftsicher Installieren - Mehrwert statt Mehrkosten

Wir beraten Sie,
planen Ihre Ideen
und realisieren Ihre Träume

Kommunikation/ Multimedia
KNX- Gebäudeautomation
Stark- & Schwachstrom
LED- Lichtlösungen
Zentralstaubsauger
Zutrittsysteme
24h- Service

www.ewsa.ch

Rapport annual dall'Uniun Rumantscha Grischun Central 2019

da Gierina Michael e Zegna Pittet-Dosch, copresidentas

1. Radunanza generala

La radunanza generala dall'Uniun Rumantscha Grischun Central (URGC) ò gja li igls 13-05-2019 a Savognin.

2. Suprastanza

An suprastanza fon part da nov la copresidenta Gierina Michael, ella parta igl presidi cun Zegna Pittet-Dosch, igl vicepresident Rico Michael, l'actuara Giulia Riedhauser ed igl cassier Marc Decurtins. La suprastanza dall'URGC ò salvo tschintg sedutas da suprastanza.

3. Program d'activitads 2019

- Edeir texts per unfants an sotsilvan. Igl schaner 2019 ò l'URGC edia texts an sotsilvan per unfants tgi amprendan a liger. An tot ògl do treis toms. An rom dalla labour da matura ò Andrina Beeli scretg en'istorgia tgi capeta an Sotselva. Chell'istorgia edescha l'URGC per igl scalem primar.
- Er chest onn ò l'URGC regalo a mintg'unfant dalla scoletta en codesch da liger u en codesch da cant.
- Er igl 2019 ò l'URGC organiso ouras da rachints an rumantsch per igls unfants dalla canorta Tgimirola a Savognin.
- L'URGC ò registro detgas e praulas an surmiran e sostilvan. Chellas vigan publitgeidas scu podcast.
- L'URGC è stada partenaria da discussiun chegl tgi pertotga igl adiever digl rumantsch an connex cun la fusiun pitschna an Val Schons.
- Igl december 2019 è cumpareida la setavla edizion dalla Revista digl noss Sulom. La redacziun sa cumpona da Pia Plaz, Rafael Müller e da nov Cornelia Candreia. A Dominique Dosch en cordial angratzg

per la sia labour prestada igls davos seis onns. Igl lectorat è nia fatg da Petra Uffer e Reto Capeder. En cordial angratzg agl team da redacziun, agl lectorat ed a tot igls furnitours d'artetgels per la gronda labour prestada per chel organ. Betg mantgantar lainsa d'angraztger a tot igls inserents.

- L'Uniun Rumantscha Grischun Central ò adegna puspe contact cun represchentants dallas scolas. Seia chegl per far attent agl rumantsch u er per ludar. La feinameira è tg'igl rumantsch vigna duvro cun plascheir e luschezza.
- Las inscripziuns rumantschas on er occupo l'URGC chest onn. L'URGC ò pudia far l'experiencscha tgi cun far attent da duvrar igl rumantsch è danturn blera bunga viglia.
- Curt siva la radunanza generala èn neidas inoltradas an Surmeir iniziativas digl pievel per ena reintroduziun digl surmiran scu lungatg d'alfabetisaziun. L'URGC sustigna betg l'iniziativa.
- L'URGC ò tschartgea activamaintg ena persunga per occupar igl post da promotour / a an Sotselva.

4. Angratzg

La suprastanza dall'Uniun Rumantscha Grischun Central angratzga cordialmaintg alla Lia Rumantscha a Coira per la labour prestada pigl bagn dallas nossas valladas rumantschas. Cun grond plascheir e satisfacziun vainsa piglia per cunaschientscha tg'igl post da promotoura è puspe occupo an Sotselva.

Nous lagn angratzger cordialmaintg agls noss collegAs da suprastanza per la bunga collaboraziun. En grond paidadia admittainsa a tot igls funcziunaris dall'Uniun Rumantscha Grischun Central. Cordial angratzg a tot chellas persungas tgi s'angaschan pigl lungatg rumantsch ed igl sustignan e promovan cun lour ager.

Cun saleids amicabels
per l'Uniun Rumantscha Grischun Central
Gierina Michael e Zegna Pittet-Dosch

Donat / Cunter, december 2019

SURPRESAS SAINZA FEGN

I dat magari viadis, noua tg'ins spetga ena massa, ma turna anavos desillusiuno. Ed i dat viadis, noua tg'ins spetga forsa pi pac, ma noua tg'ena surpresa suonda l'otra. D'en tal viadi a Peru tracta chesta reportascha.

da Felix Ulber

Gl'è zarcladour 2017. Ena gruppa Grischunes, la gronda part Surmirans, sa metta sen veia vers Peru. I sa tracta dad egn da chels viadis an teras estras tgi Geni Ballat da Parsonz organisescha regularmaintg. Gio treis gedas ischans stos igls davos onns all'America digl Sid, vagn ascendia varsaquantas muntognas dallas Andas ed amprandia a canoscher la cultura indigena. Uscheia visitainsa ossa gio per la sagonda geda Peru, igl terz grond stadi dall'America digl Sid, tgi è 31 gedas pi grond tgi la Svizra, ma ò angal pac daple tgi 3 gedas tants abitants.

Las regurdientschas agl amprem viadi a Peru, igl onn 2009, èn anc omnipreschaintas. Migler sogl betg neir. Cartainsa.

Retard gio igls amprems deis

A Lima, la capitala da Peru, mantga passa la mesadad dalla bagascha. Bagn sgulainsa igl madem de anavant ad Arequipa, igl center digl sid da Peru. Ma l'oter de stuainsa spitgier sen la bagascha e rivagn uscheia mengia tard a Puno alla riva digl

Igl gôt da crappa (Bosque de Piedras) è sto per divers deis la culissa dallas aventuras da Felix Ulber.

Egn digls camps noua tgi la gruppà è s'acclimatisada avant tgi cuntanscher igl piz digl Coropuna (6425 m s.m.).

Lai Titicaca. An pe da passantar la notg sen l'insla Amatani cun ena darandeida magnifica, stuainsa durmeir a Puno. Uscheia resta angal en de per scuvreir igl fascinont Lai Titicaca, cun 3800 meters sur mar igl lai igl pi ot cun traffic da bartgas commerzial.

Alla testa dalla parada

Pigls proxims deis è previa en trekking ainten la regiun da Macusani, en li cun radond 10'000 abitants. Igl noss guid peruan, tgi ans accumpogna segl antier viadi, ans infurmescha, tgi chegl seia ena bellezza regiun, tgi vigna pero

visitada fitg darar. Ed igl noss guid local cugl nom Ulysses, en om tgi niron mai ple ad amblidar, vegia organiso en inscunter cugl president digl martgea. Nous savevan betg tgi a Macusani era chel de gist purdananza, an tot cass erigl gronda festa aint igl martgea e tot pareva da spitgier nusoters. Sen la veia principala en til da festa cun massa gruppaziuns da musica, cultura e scola ed i tutgiva scu para a nous da marschar alla testa digl til. E chegl cun tgotschas e giaccas da muntogna, dantant tgi tot igls visitaders dretg e sanester dalla veia eran vistgias da festa. Cura tgi passagn la tribuna cugls uffizials santignsa digl otpledader ena vousch plagn temperamaint tgi rachinta ensatge da «suizos» e nous retschavagn an chel mu-
ment igl salut digl president e dad oters uffizials. Gl'è scu

schi vessan gist gudagnea tar l'olimpia da. Alla fegn digl til passa igl president e daclera tgi el viglia sviluppar igl turissem ainten la regiun e tgi el seja fitg losch da pudeir beneventar ena gruppva svizra en pêr deis a cò. Anc adegna en po paralisos da chellas impressiuns e cun bagn en po retard ans mattainsa alloura sen veia e rivagn tigl amprem camp gist cura tgi vign stgeir.

En guid tgi tschertga la veia

Igl proxims deis faschainsa en trekking d'acclimatisaziun se cunter en pass da 5'000 meters. Nous viandagn tras ena lunga e bellezza vallada cun divers scalems e lais intacts. Gliunsch or è betg da vaseir en carstgang, sulettamaintg tranteraint en paster cun nursas. Infrastructura scu mossaveias, cartas u stabilimaints mantgan cumplettamaintg. Tuttegna ischans en po surstos, cura tgi Ulysses, igl noss guid local, ans daclera tg'el seja anc mai sto ainten chellas valladas e dumonda sessour ad ena pastra, noua tgi chel pass da 5'000 meters seja. Cun ageid da chella pastra rivainsa alloura tuttegna anc sur igl dretg pass e giu tigl davos camp.

Scu proxim è planiso en viadi cun jeep a Bosque de Piedras. Er chegl en li fascinont cun furmaziuns da creplas e crappa tot unic. Nous ischan er betg ple surstos tgi Ulysses è er anc mai sto cò e so betg propi, noua tgi lagn metter las tendas. Finalmaintg cattainsa en pitschen plang e montagn las tendas an fasteis mez ots. Igl disvantatg è, tgi l'equipa da cuschigna stò eir a pe ena mes'oura giu fons la val per rivar tar ava per cuschinari e lavar.

Curt mument da recreaziun

Anavos ad Arequipa galldignsa en de liber tgi savagn durvrar bagn. Tranter oter ègl anc da radiografar en det blesso aint igl spital. Gl'ò durant chell'amprèm'emda betg angal do enqualtgì aventura e surpresa, nous vagn er amprandia tgi stuagn dublar prest tot igls taimpis tgi stattan segl program.

Igl proxims dus deis muntainsa igl

En guard impressionont digl Misti (5822 m s.m.) aint igl crater sotve.

Misti (5822 m s. m.) tgi schea gist dasperas Arequipa. Ena muntogna da vulcan cun vista ainten en grondious crater. L'amprema gronda muntogna fiss fatga.

I smarveglia betg tgi nous rivagn igl de siva pir tard igl sivamezde ainten cheli, noua tgi spetga anc ena tura da treis ouras giu aint igl Colca Canyon. Cun gleisch da front passainsa a val chels 1200 meters tar en'oasa tropica e tot singulare. Er oz vainsa mirito egn, schi betg dus Pisco Sour, la bavronda nazionala digl Peru.

controlla da pulizeia. E chegl sen ena veia, noua tgi passa prest nigns autos. En pêr pacs autos d'indigens pon passar durant chell'oura tgi nous nign farmos e tg'igl noss guid peruan tratta cun la pulizeia. Da tschagna alloura rachinta igl guid tgi la pulizeia vegia pi prubabel savia, tg'ena gruppva svizra reiva giu digl pass e leva en'onscha da nusoters. Pir cura tg'igl noss guid ò smanatschea cun metter chell'acziun dalla pulizeia sen las reits socialas ed infurmar la publicidad, ò igl cuman-dant do siva ed è sa retratg.

Tge resta?

Ena razzia

Igl proxims deis ans magnan sur dus camps segl Coropuna (6425 m s. m.), en vulcan tg'è cuvert d'en glatscher. An regurdientscha resta surtot er igl viadi anavos. Siva tgi ischans partias la dumang bod per eir a seis ouras digl camp ot segl Coropuna, turnainsa igl sivamezde giu tigl camp da basa. Gl'è gio stgeir, cura tgi nous sasagn aint igls jeeps per rivar giu tar l'amprema vischnanca. Tot anetg gleischs anturn nous. Nous ischan rivos ainten ena

Uscheia ischans turnos siva treis emdas anavos an Svizra cun da tottis sorts impressiuns. Bellezza cuntradas, ena cultura fascinonta, gliout fitg amicabla, ouras tgi von en po oter tgi tar nous. Ma er en viadi tgi ò pretendia en bel po pazientgì e flexibilitad. Digl reminent spitgainsa anc oz sen en clom digl president da Macusani, schi nous dastagn propi ans santeir scu igls pioniers pigl svilup digl turissem ainten la sia regiun.

Autour

Felix Ulber veiva a Lantsch, el è specialist da marketing tar la Veiadafier retica. Tigls sies hobis totga igl sport, scu er las muntognas, eir sen viadis, igl cant e la musica.

F_UFFER HOUSE

F_UFFER HOLZ

F_UFFER GIPS

F_UBATTAGLIA

WWW.UFFER.CH

Uffer AG, Veia Padnal 1
7460 Savognin, Tel. 081 660 30 00

Demarmels

TRANSPORTS SALOUF

- » transports
- » transports pasants
- » lavandareia d'autos
- » diversa gera e material

Telefon 081 684 12 23
Telefax 081 684 21 62
Natel 079 682 43 36

info@detrans.ch

www.detrans.ch

**Tancadi e shop
Casti/Tiefencastel**

avert: glindesde – sonda 06.00 – 21.00
dumengia 07.00 – 21.00

Nous ans legragn dalla Vossa viseta!

Societad consum alvra-surses, Enzo Bartolomei ed igl sies team

AGROLA

REGURDIENTSCHAS PER LA VETA ANTIERA

Siva dad aveir surpiglia igl affar digls sies genitours a Savognin ò Patrick Thurner gia l'impressiun tgi vigna mengia strètg ad el ainten ena val pitschna Surses. El ò tschartgea l'aventura e planiso dad eir davent per en taimpi lung. La sia partenaria Fabienne è sa decideida dad eir cun el ed uscheia è igl pêr da Surses sto davent per 2 onns viagiond pigl mond anturn. Chegl è sto avant 12 onns. Oz veivan Patrick e Fabienne cun lour dus feglias a Savognin.

Intervista da Cornelia Candreia

Patrick e Fabienne Thurner, gio blers onns èn passos siva digl voss grond viadi pigl mond anturn. 12 onns è en lung taimpi puspe a tgesa. Quant savens pansez anc agl voss viadi?

P: La persunalmaintg pains puspe daple agl viadi igl davos taimpi - legramaintg. Ia va gist avant curt puspe mido igl schinegiavisor tar me an buteia cun fotografias digl viadi, perchegl tgi la malancuneia è puspe turnada en zichel.

F: Per me è'l igl viadi gliunsch davent ed aint igl mintgade von las regurdientschas en po a perder. Pero antras igl

taimp da Corona ossa, ins painsa pitost puspe ad otras teras. Nous stagnugent a cò, ma giagn er puspe gugent a vurdar ensatge nov.

Schi pansez agl viadi, an tge muments ègl chegl!

P: Chegl pò esser sapientivamaintg u sch'ia vard las fotografias. Ma chegl pò er esser schi vurdagn las novitads ed i vign per exaimpel ensatge dall'India, alloura vignigl gist puspe andamaint cura tgi nous eran a lò.

Fabienne e Patrick Thurner èn viagias durant dus onns tras deserts, sur mars e tras góts selvadis.

F: Tar me è chegl cunzont igl cass schi giagn an ena tera estra an vacanzas. Alloura survigna gist puspe gost da viagier.

Dattigl er odours, musica u damagler tgi cumbinez cun igl voss viadi?

P: Ea, ia va igl tung digl mies telefonign tgi è gio dad onns annò ena canzung da Maná (ena band da

Mexico). Chella musica vainsa scuvretg durant igl viadi e chella è rastada anfignen ossa. Avant dus onns ischans stos a Coira a tadlar la musica d'ena musicista dall'Australia tgi nous vagn antupo per cass sen igl noss viadi. Da chels muments ins ô adegna puspe. Nous cuschinagn er fitg gugent asiatic.

F: Ia va per exaimpel discurria fitg gugent spagnol segl viadi e va ossa plascheir dallas pacas situaziuns tg'ia sa duvrar igl amprandia – er schi tunga betg ple uscheia bagn scu er gio (rei).

Tge mantga a vusoters siva digl voss viadi?

P: A me persunalmaintg mantga igl sfunsar igl pi fitg. Durant igls dus onns da viadi ischans ias fitg bler a sfunsar e per chel hobi vainsa franc spandia igls pi blers daners. Eir a sfunsar era ensatge tgi nous tots dus vevan interess. A cò vainsa betg uscheia la pussebladad dad eir a sfunsar.

Dattigl tuttegna ensatge tgi vusoters vez surpiglia digl viadi aint igl mintgade e savia tigneir per igl voss futur?

P: An amprema lengia ègl franc la tenuta dalla veta. Ins è pi spert cuntaint cun ensatge ed ins vei betg ple tot schi strètg. Fitg tipic è er scu tgi nous vagn fatg vacanzas da famiglia igls davos onns. Nous giagn ainten ena tera, pigliagn en auto e viagiagn anturn. Nous stagn betg pi dei tgi treis quatter deis ainten en li. Chegl è scu la varianta pitschna digl noss viadi.

F: Nous vagn constato cun plascheir tgi chegl plai er fitg bagn allas matatschas.

Te deist tgi la tenuta dalla veta seia sa midada. Ins sa meida er scu persunga sen uscheia en lung viadi?

P: (rei) Chegl ins vess forsa pitost da dumandar igls oters. Pero chegl tg'ia observ ossa pi fitg per mamez è, tg'igl è betg ple la mia fegnameira dad eir schi spert scu pussebel sen-

Durant igl viadi ò igl pér da Savognin er già antops fitg exotics scu cò an India.

som igl mot e puspe angiu, sch'ia vign per exaimpel cun velo. Mabagn fatscha ossa ena pôssa e vard gugent anturn, sch'ia va l'impressiun tgi cò seia en bel li. Surtot siva digl viadi vaia ampruo da galdeir daple chegl tg'ia va a cò.

Ôgl er do muments tgi ischans stos des-illusiuños?

F: Ea, chegl è sto a Costa Rica. Per viagier anavat ischans ias ainten en bus fulano ed i vagn già da lascher las nossas taschas suraint. Nous vagn adegna vurdo bagn dalla nos-sa roba, surtot ainten l'America Centrala e l'America digl Sid. Pero erans chel de betg uscheia fits ed ischans ans durmantos tots dus. Cura tgi vagn lia eir or digl bus eran las nossas taschas davent. Chegl è sto egn da chels muments tgi ischans stos igl pi desillusiuños segl viadi. Ins stueva adegna esser precaut. Ed ia sa anc cura tg'ischans turnos an Svizra ò'l Patrick detg a me: «Sung ia ossa led tg'ischans a cò, perchegl tg'igl davos taimp vaia già en tschert sentimaint tgi cape-ta anc ensatge a nous». L'America

Lategna è fitg fitg bela, ma igl risc saro lò bagn sto pi grond per nous tgi ensanouas oter.

Planiso vez igl voss viadi angal da grob perveia digls sgols tgi vez gia da reservar davantor. Ògl tuttegna do en eveniment tgi ò influenzu igl decurs digl voss viadi?

F: Ins stò franc esser en tant flexibel tar uscheia en grond viadi. Nous vagn ampruo dad organizar igl viadi circa quatter emdas davantor. An tschertas teras era chegl betg uscheia simpel perveia digl visum. Ma an general ègl ia bagn.

P: Pero en problem vainsa gia. Planiso erigl tgi sgulagn dall'Asia directamaintg ve l'America Centrala digl mang digl Ocean Pacific. Segl viadi vainsa constato tgi chegl è betg schi simpel. Nous vessans stuia star en pêr deis an China per saveir eir anavant. Glez levans pero betg. Igl sgol anavos an Svizra vevans gio tuttegna ed uscheia vainsa decidia da turnar spert per dus deis a Turitg per eir da lò anavant.

Ischas ias a tgesa per deir tgau allas vossas famiglias?

F: (rei) Na, nous vagn fatg neir tots a Turitg.

P: Turnar an Surses levans aposta betg, ed uscheia vainsa fatg a Turitg ena tschagna cun tots ansemen.

Ed ègl ia bagn da parteir puspe, ni fissas pi gugent rastos a tgesa causa da malancuneia?

P: Na, nous eran schi aint igl modus da viagier tgi chegl è mianc sto en'opziun. Igl era er betg en stueir eir anavant, perchechl tgi vevans planiso dus onns. Igl è propi sto igl leir.

F: E nous ans legravan fitg sen l'America Centrala. Malancuneia ins ò gia pitost da Nadal, cura tg'ins ò savia tgi l'antiera famiglia tschaininta ansemen. (riond se per Patrick) Ma chegl è sto forsa pitost mender per me tgi per té!

P: Da chel taimp davigl betg anc tantas veias da communicaziun scu ossa. Perchechl vainsa gia ena homepage cun en blog e lò scrivevans circa eneda agl meis tge tgi vagn fatg e noua tg'ischans stos. Uscheia erans adegnia en po an contact cun igl datgesa. Per me erigl er impurtant da saveir scu tgi geia agl affar. Pero sen en nivo tgi è fitg ampernevel – cun distanza.

Vusoters ischas ias scu pêr. Tge ò chegl munto per la vossa relaziun?

F: Nous eran ansemen da chel taimp gio dus onns e vagn alloura fatg dus onns viadi. Ed ins era ansemen propri 24 ouras an de. Igl era bagn en po la dumonda, nignsa puspe anavos ansemen, maridainsa segl viadi, tignainsa ansomma tras chel viadi ansemen. Ma nous vagn mai gia problems. U tge manegias? (varda se per Patrick)

P: Na na, chegl è er sto ena bunga prova e nous vagn via tgi funcziuna bagn. Nous vagn franc gia igl grond cletg tgi vagn interess fitg sumigliaints. (rei) Ia va er adegna fatg per cumond ad ella.

F: Via uscheia, ischans turnos scu pêr stabel. E nous vagn savia tgi fò senn da star ansemen, schi chegl ò funcziuno uscheia bagn dus onns sen veia.

Ed oz ischas maridos, vez dus mattatschas, stez a Savognin e vez a cò la vossa veta - igl viadi è gliunsch davent. Faschessas ossa anc eneda uscheia en viadi?

P: Chegl è enstge tgi ischans adegna ans dumandos puspe. Uscheia scu tgi vagn fatg el avant 12 onns betg – na. Igl risc scu chegl tgi nous ischan viagias è mengia grond.

F: La passiun pigl viagier è pero franc rastada. I fò bagn da visitar da taimp an taimp otras teras. Ins resta uscheia pi avert per novas tgossas ed ins sa regorda an tge luxus tgi nous vivagn an Svizra.

P: Ia suns gio ia sen chel viadi, perchechl tg'ia va già avonda da Savognin e già igl sentimaint tg'ia stoptga eir davent. Ma la quintessenza è bagn stada chella, tg'ia va amprandia a stimar orsoura chegl tg'ia va a cò a tgesa.

Sfunsar – en'actividad tg'è rastada ena passiun er siva da lour return an Svizra.

IA SUNG DAVENT

Igl Ragn tgi porta igls bastimaints tras igl
martgea da Cologna an direcziun dalla mar.

da Nadia Scarpatetti

Igl mies viadi cun bartgas ò antschet igl amprem de digl mies amprendissadi, a Speyer an Tera tudestga. Chest de lò erigl pitost greisch e da tot las sorts sentimaints am nivan a dies. En sentimaint era pero fitg dominant. L'agitaziun. Agitaziun per tot chegl tgi niro, percheegl tg'am era bagn pertschert, tgi tot chegl tgi niro, saro digl tottafatg nov ed ester.

Scu tgi mies bab, tg'am ò accumpagnea chest de lò, è sa santia na saia betg. Ia igl va mai dumando. Ansomma vagn nous siva betg ple gia savens l'occasius da baitar da tot chegl, percheegl tgi cun chest de ò'l antschet la mia veta nova ed igls treis pleuds tgi saron crudos igl pi savens an chest connex saron stos: «Ia sung davent». Chest esser davent era per lung taimp fitg cumadevel per me. Luvrar sen ena bartga è scu dad eir ainten ena schort asil, noua tgi chegl

tgi è betg gist lò segl li, è gliunsch davent. Or da chest asil ins nivigl dus curtas emdas da vacanzas, ins liquida va tot las tgossas dalla veta normala, scu tgossas da taglia, banca, sanadad e comprar aint igl pi basignevel, e siva en'emda liquidar tgossas basignevelas e durmeir tant scu pussebel, am surpigliva puspe ena malquieteza da leir eir. Alloura vevigl puspe nom «ella è davent e turna puspe an circa treis meis». Chel esser davent era per me

pero pitost collia cun en sentimaint da veta e betg cun en viadi. Igl viadi era per me chel cugl tren anfignen tar la bartga, tgi pudeva cuzzar chi e lò 20 ouras. Pero eneda tg'ia era sen la bartga sunga mai propri ma santeida scu sen en viadi, mabagn scu sch'igl mies datgesa viagess. Ed igl mies datgesa è ia varsauants onns giu e se per flems e canals dall'Europa. Ansomma ins erigl datgesa per l'antiera Europa anturn. Mintga martgea veva atgnas belas purscheidas ni pitschnas tgossas tg'ins fascheva regularmaintg. Eir a magler a Köln, a bever egn ad Amsterdam, a cumprar aint a Budapest, a telefonar a Bratislava e magler glatsch a Wien ed a Düsseldorf. A Düsseldorf niva adegna egn cun en tgar da vendita ed a lò davogl alloura adegna glatsch da caramella. Schi bung glatsch vaia mai ple maglea. Uscheia èn passos igls onns sainza s'accorscher tg'ins è sen viadi.

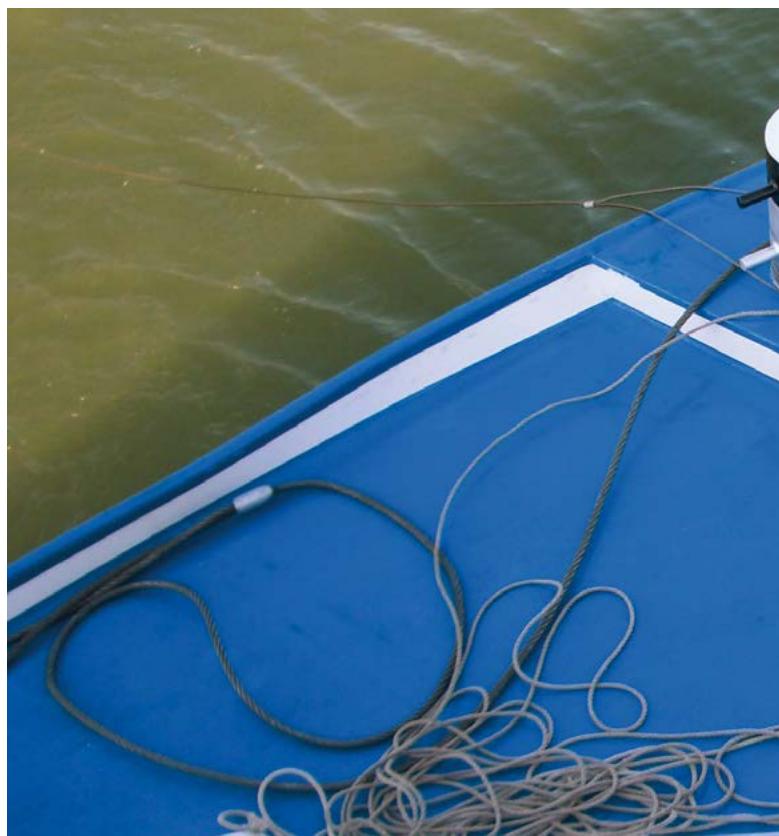
Igl viagier sen l'ava ò per me bleras fascinaziuns. E cun uscheia ena tala ò la mia passiun per igl mies mastier da marinaria er antschet. Fascinaziun nomer egn ed anc adegna la pi gronda: Bartgas sa nodan sen l'ava e fon ballasoua sen las ondas. Chegl è ena simpla furmla fisicala, pero da s'accorscher chegl de e notg, ni da s'accorscher chegl pi intensiv, forsa cun ena bartga sen la mar è simplamaintg fascinont. Ed uscheia am ògl er tschif, sen la mar cun ena pitschna bartgigna en pér ouras an famiglia sen ena tura, sa betg ple noua. Igl piz dalla bartga geva se vers tschiel e puspe angiu, pareva da fitgier ainten l'ava e na fascheva tuttegna mai chegl. Davent da chest mument è per me sto cler, ia vi davantar marinaria. I sa tgapescha tg'igls mies genitours n'eran betg incantos da chesta idea e tgi purtavan da tottias sorts otras propostas tge far. Pi bels, pi simpels, cun dapple schanzas pigl avigneir, pi normals, pi cumadevels e pi fritgevels chegl tgi pertotga la paia vessan igls oters mastiers pudia esser. Na, ia leva betg, ia va lia veiver, rimnar experientschas e betg certificats, raps angal tant scu tg'ins dovrà gis e cumadevel ègl er betg da tschantar mintga de ainten en biro e far tgossas tgi fon forsa mianc senn. Vurdond anavos amprandessa anc eneda chest mastier, ia faschess tot anc eneda madem e chegl è satisfacziun. Dapple vaia er betg tschartgea, ansomma vaia mianc spitgia ensatge da chegl tg'ia fatsch. Ia va simplamaintg rimno experientschas cun gliout, cun teras estras, cun ena matergia digl tottafatg estra. Amprandia vaia ena massa tgossas, da chellas tg'ia sa anc oz profitar. Bel ègl er sto da veiver e luvrar ansemen cun gliout estra tgi sa cuntigniva all'antschatta forsa en po curious ed oter tgi chegl tgi ò li tranter igls noss cunfegns strètgts da normas. Pi tard ins na fascheva mianc ple cass, sa cuntigniva forsa perfign sumiglient u madem. Ansomma vaia amprandia tgi nous lagn esser individis, differents, unics, e tgi chesta individualitat tgi tscherts pronunztgan u tgi para dad esser manifesta an tscherts cass svanescha simplamaintg. Detg salop è chegl tg'ia va amprandia pertutgont culturas, clischés e modas e sa cuntigneir estras «Ensanouas ischans tots madems». Madems dueirs, madems plascheirs, angal en oter sa cuntigneir.

Sen ena bartga vign la cuminanza ansomma secreta gronda, sulet ins ègl navot, tot stò funcziunar, s'augmentar. Per

chest muteiv è la moda e maniera da luvrar biageida se hierarchica, mintgign ò tschertas tgossas exact perscretgas tg'el stò far e las consequenzas sch'el las fò betg èn er adegna cleris. Igl è adegna cler tgi tgi cumonda e tgi tgi è igl pi giudem da chesta stgela noua tg'ins ò forsa en de pero er la schanza da davantar capitani sch'ins vot chegl. Ia va dantant adegna detg tg'ia viglia betg chegl, perchegl tg'ia fetscha gugent labours manualas. Schibagn tgi fò bagn chi e lò anc oz sgoztgas aint igls mangs cura tg'ia pains scu tg'ia va dasstgea amprender a manevrar tras l'ava chest gaffen da fier tgi peisa tonnas e reagescha plang sen cumonds. La fascinaziun è en masditg tranter planisar dei davantor mintga pass tg'ins fò e l'intuiziun, perchegl tgi capeta daveiras, perchegl tg'igl current dall'ava ò ena gronda influenza segl muviment dalla bartga. La labour scu marinaria è fitg vasta. Aint igl amprendissadi ins dattigl gronda peisa da saveir gidar a sasez, uscheia tg'igl è pussebel da schlier bler problems tecnics autonomicamaintg dall'equipa. Ageid da dafora vign savens mengia tard. Uscheia ins ègl mechanist, electricist, pictour, pumpier, capitani sch'igl dretg dovra ena curta pôssa, ins survigilescha cura tgi vign cargea la vitgira e chinta or quant tg'ins dastga ansomma carger ed anc oter ple.

Igl bel digl viagier sen l'ava è, tgi tot vo en po pi plang. Sen l'ava ins cuntanscha betg grondas spertezzas, persiva ins ògl la pussebladad da viagier fitg ecologic, perchegl tg'ins so transportar sen l'ava pi lev las tgossas tgi sen tera u ainten l'aria. Chegl tgi blers son betg: Transportar tgossas sen l'ava è perfign pi ecologic tgi da las transportar cugl tren.

Nadia Scarpatetti scu giovna marinaria sen en bastimaint da vitgira.

Sch'ins painsa oz a bartgas vigan spontan naturalmaintg andamaint chellas tarmenta bartgas da passagiers tgi fon grondas emissiuns e chellas zuppaintan daveiras en po la bunga bilantscha ecologica da transportar vitgira. Ansomma paran chests tarmenta bastimaints tgi fon daveiras terriblas emissiuns dad explodar chegl tgi pertotga grondezza e luxus. Differents pools, saunas, salas da teater, kino, mintga de tonnas damagler ed ava frestga, current ed oter ple stò neir transporto, produtgia, reciclo ed uscheia anavant. Cumparaglea cun igl esser simpel dallas bartgas da vitgira e cun igl veiver simpel da tot las equipas sen flems e mars, paran chests bastimaints dad esser en po exots. Els èn pero exots cun ena gronda istorgia. Schi vurdagn la situaziun dad oz èn blers da nous gio viagias sen ena tala bartga. Perfign ia amva gio laschea surmanar per en tal viadi, en'emda Cuba ed anc en pèr oter lis tg'ia sa betg ple scu tg'igl on nom. Igl mies fazit: Cumadevel ed i mantga da navot, ins so forsa perfign cuntanscher bagn lis noua tg'ins gess betg schi gugent sulet, pero igl strign dall'ava, la quietezza e chell'experiencscha dad esser cugls elemaints mantgan. Per me è chest strign igl bel ed igl pi impurtant dad en viadi sen l'ava. Mintgign ò cò atgnas preferentschas.

Anavos tar l'istorgia da chests bastimaints. All'antschatta digl 19avel tschentaner era la tecnica schi anavant tg'igl era pussebel da traversar igl Atlantic an pi pac tgi trenta deis. Alloura ò blera gliout antschet ad emigrar an teras estras ed uscheia èn igls amprems viadis cun bartgas davantos fitg populars. Aviuns na davogl anc dei betg ed uscheia tots tgi

viagivan sen l'ava. Povers sainza perspectivas tgi davan se igl travagl per antschever da nov ainten chest oter mond, scu er gliout bagnstanta tgi accentuava per franc er gugent lour bagnstanza cun saveir sa lubeir ena bunga classa sen la bartga. Sen la Titanic mantgeva prubabel er navot per far pi confortabel igl viadi sur igl Atlantic alla gliout bagnstanta. Uscheia ins pudess deir tgi chels gronds bastimaints dad oz on tradiziun, angal igls cunfegns da tgossas pusseblas èn sa spustos cumparaglea cun anc avant tschent onns. Ozande è igl viagier sen l'ava gio dadei nign basigns ple, mabagn forsa perfign ena schort luxus da galdeir taimp sainza aveir da s'occupar grond dall'organisaziun.

Oter ègl cun la vitgira. Las bartgas da vitgira on perfign gudagnea impurtanza, graztga a tot las tgossas tgi consumagn e tgi vigan produtgeidas an teras estras. Sur Rotterdam ed igl Ragn on cuntanschia igl onn 2019 36'740 containers e 5 milliuns tonnas otra roba, Basilea. Da lò vign la roba cargeda sen tren u camiun per ans star a disposiziun. Angal tgi chegl è schi gliunsch davent e nous faschagn strousch chint da tot chegl - la nostra vistgadeira, igl ieli tgi duvragn e containers plagn tarmagls, radios, televisiuns, autos, soccas, calzers, tot è ensanouas sen veia aint igl vainter dad en bastimaint.

Ed igl mies viadi? Cun aveir unfants funcziunan igls mies treis pleds preferias «la sung davent» naturalmaintg betg ple. Cueidas faschessigl bagn puspe da luvrar sen ena bartga. Veiver sen l'ava è en'expriencscha profonda ed igl è en po scu sch'ins davantess part dall'ava.

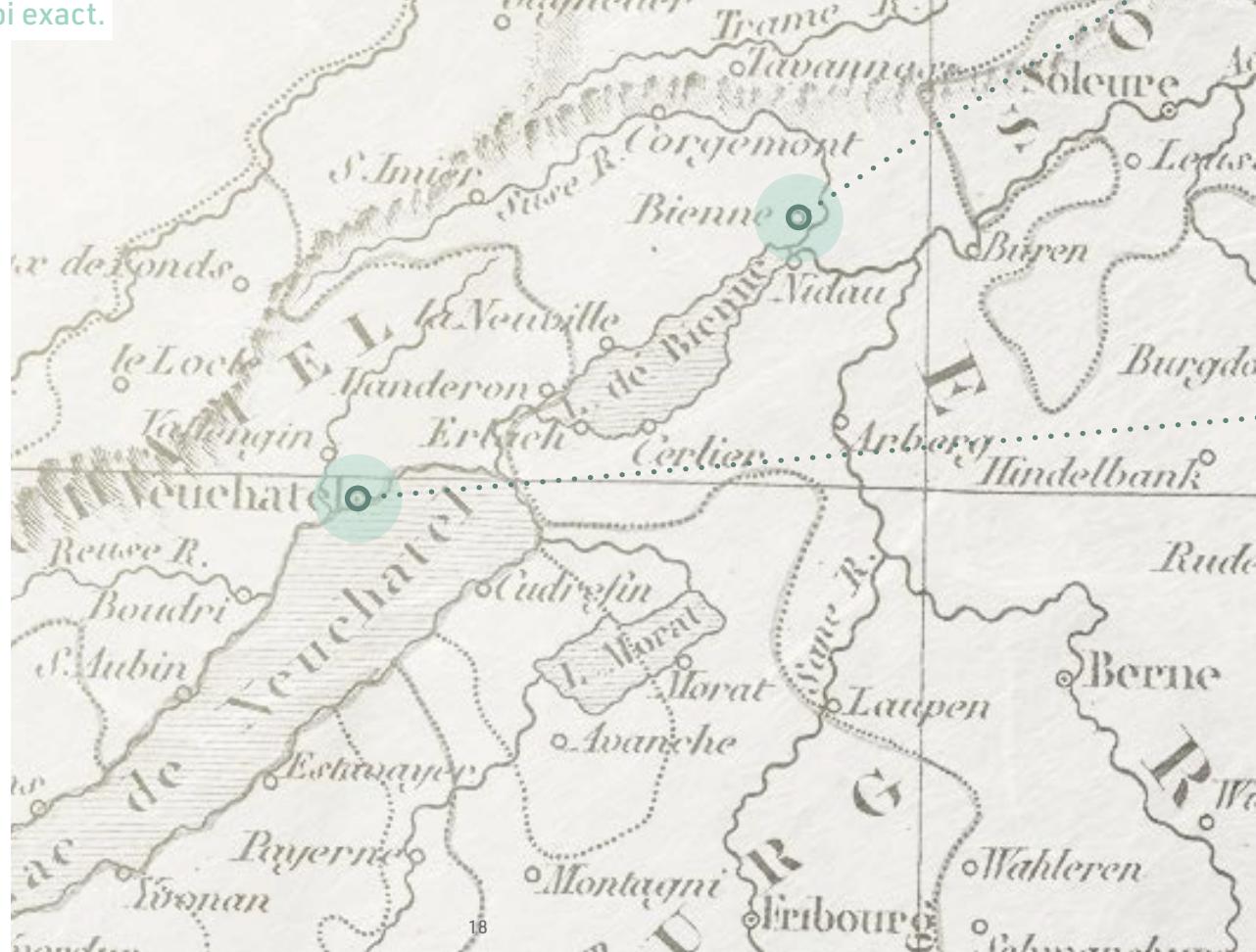
Autoura

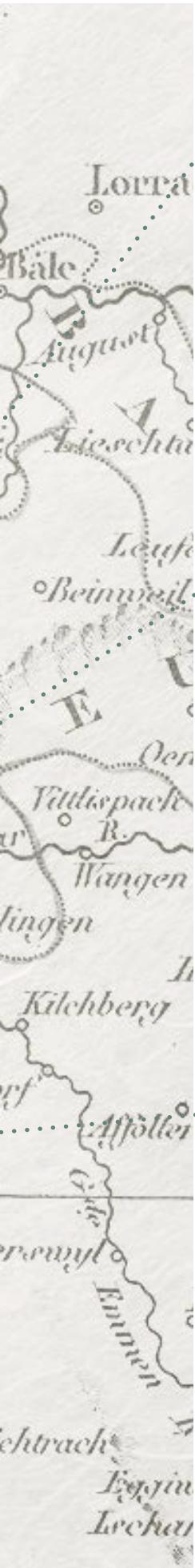
Nadia Scarpatetti è carscheida se a Parsonz ed ò amprandia da marinaria. Oz abitescha ella a Savognin cun igl sies om e lour dus unfants.

SEN FASTEzs CULTURALS AN SVIZRA FRANZOSA

da Linard Candreia

Igl Laufental (BL), igl noss li da domicil, schea agl cunfegn dalla Svizra franzosa. Chest territori è scu tants oters plagn fastezs da valour culturala. Las observaziuns tgi suandan èn neidas eligeidas tenor interess e gost. Durant las visetas a Châtillon / Giura, Biel-Bienne, Neuchâtel e Geneva vaia simplamaintg vurdo giu l'egna u l'otra tgossa d'interest cultural en po pi exact.

Châtillon / JU.

Te seias igl rover igl pi vigil an Europa, vign detg e scretg. Forsa ast daple tgi mella onns segl dies – te ist «un millénaire», en millenari. Igl best ò ena circumferenza enorma, la romà è grossa e strubtgeida. Plagn furmas multifaras ans mossast, gl’è art natural. «La planta è schi viglia tgi perfign Napoleon vegia a sias ouras ranto igl sies tgaval ve d’en rom», on igls vigls dalla cuntrada giurassiana per moda da deir. Ma te, tiger rover imposant, ast anc vivia bleras etappas istoricas avant l’arrivada digls Franzos: igls Romans, la cristianisaziun, la migraziun digls pievels, igl taimp medieval, la refurmaziun, la ghera da trent’onnis, igl illuminissem...

Igl rover millenari a Châtillon alla vischinanza da Delémont savess rachintar bleras istorias...

Biel-Bienne / BE.

Cun Biel/Bienne associescha la bilinguitad viveida, la fabricaziun d’ouras, la staziun cun la bela sala da spetga plagn picturas, igl lai cun l’insla Saint-Pierre e surtot igl scribent Robert Walser (1878–1956), digl qual ins so intervigneir daple aint igl «Neues Museum». Biel-Bienne sa preschainta alla vischinanza della staziun bagn en po scu metropola tgi ò vivia fitg bungs taimp. Igl martgea vigil, situo sen ena collina agl our dalla veta pulsiva, è forsa manc ancunaschaint: Te martgea vigil resplendas anc en bel po digl taimp medieval cun la tia substanza istorica: la baselgia Saint-Benoît, arcadas vigliandras, la tgesa dalla dieschma, vobas viglias da crap ved fatschedas e funfangas bagn mantigneidas. E te seias nia fundo vers 1225/1230 digl prenzi-uestg da Basilea, tradescha en prospect cugl tel «Promenade à travers la vieille ville».

Igl martgea vigil da Biel/Bienne, en po zuppo e lontan dalla veta pulsiva, tradescha istoria medievala.

Neuchâtel / NE.

Te am plaist, Neuchâtel: igl lai, igl casti maiestous, igl martgea vigil pittoresc. Davant igl monumaint «David de Pury 1709–1786» ma ferma. Ena dètga carriera ast fatg scu commersant e banchier ainten metropolis europeicas. Ed ist anc sto en benefactour cun tranter oter fundar la biblioteca digl ties lia nateiv e lascher eriger la tga communalala. A Lissabon ast fatg fatschentas cugl diamant no dalla Brasilia e cun lenna custevla. Nubil ist sto scu noss benefactour sursilvan e commersant internaziunal, Anton Cadonau (1850–1929). Siva digl 1855 porta ena plazza a Neuchâtel igl ties nom ed onorescha tè anavant. Tgi la tia furtegna sa basa er sen la sclavareia fiss er anc da menziunar...

En erox da Neuchâtel: igl commersant e banchier David de Pury.

Genevra / GE.

Igl martgea cugl sies spiert internaziunal am fò immediat andamaint igl trio da personalitads tgi ò contribuia essenzialmaintg agl renomée da Genevra: Calvin, Dunant e Dufour. Digl davos numno lessa saveir en po dapse, el tgi è sto igl pionier dallas nossas cartas geograficas professionalas. Igl Lexicon istoric svizzer (2005) geida ed ins intervign detagls dalla veta schi retga digl Genevrign: vivia digl 1787-1875, Ecole polytechnique a Paris, mercenari an Frantscha, confundatour dalla scola militara a Thun, general (diplomatic) durant la ghera dala Leja sparada (1847), confundatour dalla Crousch Cotschna, publicaziuns scientificas an connex cun fortezzas.

Igl martgea vigil da Genevra e la statua digl general Henri Dufour.

Autour

Linard Candreia (1957*) è scolast agl progimnasi Laufen-tal-Thierstein, sribent e deputo digl cantun Basilea-Campagna.

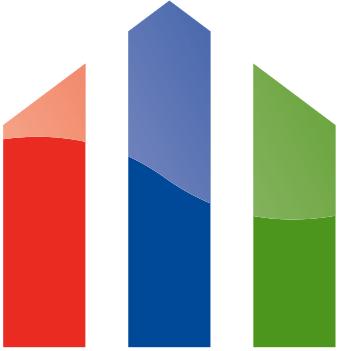
resistenza alpina
cultivà sin ils auts.

center d'orticultura alpina

produciun da plantas 1000 – 1800 m s.m.
biodiversitat: sems da prads da flurs grischunas

tel. 081 410 40 70
www.schutzfilisur.ch, butia online
 Filisur Cuira Tavau Schlarigna Lostallo Zermatt

schutzfilisur
seit 1905 Alpin Gartencenter

CASPAR

Técnica da tgesa SA

SCOLDAMAINTS | SANITAR | SERVICE

CH-7453 Tinizong Telefon 081 684 27 67 www.caspar-ag.ch

*transport
busbetrieb
muldenservice
schneeräumung*

bossi hemmi ag
lenzerheide - tiefencastel

bossi-ag.ch

GEORGES

da Rita Uffer

In bufal* in pèr meters davent da nus. Jau sent che Georges daventa gnervus. Ils sulets animals ch'el emprova da guntgir cun ses bus VW. In bufal tut sulet quai al fa tema. Ed anc la mustga tsetse. Sche quella sgola tras il bus, sa ferma el, prenda in toc d'ina gasetta e la mazza. Uschiglio maina el tut patgific ses bus tras la savanna dal Serengeti en Tanzania.

El tschertga adina il contact cun ses collegas chauffeurs per vegnir a savair nua ch'ins chatta il mument liuns, elefants, ghepards, rinoceros ed ils ippopotams, uschia che fin la fin da noss'emna da safari ha el pudi mussar er tut ils animals gronds a noss giasts. Be il leopard sa lascha strusch vesair. Per il solit va l'emna a fin avant che noss giasts èn vegnids da vesair in. Quest'emna avain nus fortuna speziala – igl è il temp da la gronda viandada dals animals. Gnu, gazellas, zebras, entiras muaglias da millis e millis animals traversan il Serengeti per tschertgar aua. In maletg che ma resta per vita duranta.

Georges è adina amiaivel e servetschaivel. Era ses collegas che mainan ils autos da nossa gruppera tras ils parcs da Kenia e Tanzania – en tut tschintg bus VW a tschintg persunas, per mintga persuna in plaz da fanestra – èn ordvart gentils. Però Georges è auter. Jau emprov tant sco pussaivel da seler en ses bus. E sche pussaivel davant dasper el. El n'è betg kenian sco tut ils auters. El è in fugitiv da la Ruanda. In Tutsi, grondezza: dus meters e traiss. Sch'el sesa en il bus VW tutgan ses schanugls la roda da manischar. El discurra bain franzos, ha fatg servetsch militar en Belgia, perquai che la Ruanda era ina colonia belgia, el raquinta da sia famiglia gronda che ha stui bandunar la terra per motivs politics. El di da derivar d'ina famiglia stada pussanta en Ruanda. Ed ussa maina el noss giasts tras ils parcs da Kenia e Tansania. Sch'el discurra da sia patria mida el la tschaira miaivla en ina egliada penetranta. Lura emprov jau sveltamain da midar tema.

Ti es rassista, ma di mintgatant mia collega da laver Marianne. Ti vuls snegar tes sentiments per Georges. Forsa ha ella raschun. Georges ha er già fatg ina remartga en quel senn. Jau sun ma turpegiada.

«Rita, questa saira giain nus a sautar, empermetta!» Gia tantas giadas avev'jau ditg na. Diesch kilometers davent da nossa lodge en il Serengeti s'inscuntravan ils chauffeurs ed il personal indigen da las lodges per passentar in pèr uras tranter els. «Gea, Georges, questa saira vegn er jau cun tai a sautar».

Il lieu d'inscunter aveva in tetg da strom e naginas fanestras. En mez il local sautavan dapli umens che dunnas. Georges ma prenda per il maun e cumenza a sautar. Jau suletta alva tran-

ter tut ils sautunz e las sautunzas africanas che ballinavan lur corps cun eleganza en il tact da la musica. Nagina schanza dals copiar. Jau ma sentiva sco in toc lain. Jau hai bandunà il plaz da saut e guardà tiers l'entira saira a lur moviments en il ritmus da la musica africana. Igl era tard cura che nus essan partids.

Georges fraina ses bus andetgamain. Jau pigl tema. Suletta cun el en mez la savanna! «Guarda Rita», di el tut quiet. «Guarda - in leopard!» In leopard n'avev'jau anc mai vesi durant tut mes safaris. Il leopard traversa la via. Jau sun bloc-cada. Dal plaschair u da la tema? Georges ma guarda cun in'egliada pitgiva. Mes entir corp trembla. El spetga. Lura metta el il motor en funcziun e ma maina enavos en la lodge.

Or da «Lontan» – 17 istorgias vividas, ediziun 2019.

Regurdientschas dal temp sco guida da viadi ils onns 1970.

**Bufal = Kaffernbüffel, afrikanischer Büffel*

Georges sin safari, enviern 1975/76

Autoura

Rita Uffer (1949) da Savognin è stada engaschada per 10 onns tar la Lia rumantscha e suenter fin la pensiun tar il Radio Rumantsch. Durant tut quels onns ha ella er laverà parzialmain sco guida da viadi per viadis activs/culturals en pliras terras europeicas ed africanas. Dapi la pensiun è ella cun grond plaschair hobi-ortulana.

Julian (in colleg da Georges) e Rita Uffer sin safari, enviern 1975/76

IGL NOSS AMPREM VIEADIA VANIESCHA

da Bartolome Tscharner

Parveia digl scalegn da la sunareia sund jou ma dasdo da schnadetg a sund saglieu an pes. Scha quegl eara casualitat ne destegn – jou se betga – an mintga cass, jou cupidava an tgea digls geniturs gest lez suaintermiezgi là.

Ànc adgina ampo sadurmanto sund jou ieu anviers igl esch cun pass runànts sco egn tat. Jou igl ve aviert.

«Ea, me anavànt», ve jou getg sainza emoziùns a la mata ca spitgeava a l'antrada.

Ella à sapreschanto: «Sund Mengia», ad ella e antrada. Pér cur c'ella à getg, c'ella segi la nova practicànta soziala par

las proximas tres eandas, ve jou propi vurdo sen ella. Tge mata extraordinaria, mi e'gl balo atras testa, propi par far stramblar l'architectura interna d'egn um. Igl eara la Venus an parsùna, egna miracla da la natira, la fatscha carmalànta, igl ri captivànt a l'iglieada digls seas ils ambros pareva profunda sco la mar.

Peia, igl e betga da basegns da gir, ca d'alura anvei eara bagn-vagnida mintga stgisa par visitar meas geniturs. Natiralmeing ca quels saschmarvaglieavan da la midada positiva da lur fegl.

Igl e sto egn'amur a l'amprem'iglieada, co ign à la moda da gir. Nus earan giuvens, igl paliet digl renumo dieus Amor

© Karsten Wurth

veva trafuro igls noss cors a levanto e gna mar da santimaints ca nus giudevan da la veartscha a la plânta pe.

Peia, schinadas las tres eandas ca nus eassan sadezidieus da dar a la noss'amur e gna culminaziún particulara. Nut ca pareva a nus ple natiral ca da far in viadi a Vaniescha, vut gir an Venezia – par nus anzatge sco la tgapitala digls inamuros.

Alura eassan viagieus, pocs daners an bursa, mo igl cor spir legreia a plascher,

egn stadi da l'olma ca pretendia betga d'organisar tut igls detagls gea ordavânt, sco par exaimpel igl albiert.

Nus earan gea giuvens a spontans.

A la staziún da Santa Lucia ear'igl antieras retschas da portiers d'hotels ca nus ân piert igl bagnvagnieu, nus oferând tgombras an quantitads an lur palazs, dantânt par prezis par nus nunpajeabels. Nus eassan sortieus da la staziún, sainza badar els pleanavânt.

Passând gio' par la ladeztgas stgeala earan sainza pleds digl aspect ànc mena view: igl Canal Grande, la baselgia San Giorgio an fatscha a tut quels palazs fabulus ca zicumdavan nus. Tut nus pareva sco an egn siemi, sco la noss'amur.

Amiez la noss'admiraziún da las baleztgas medievalas e s'avaschinada e gna duneta viglia c'â drizo igl pled a nus. Ella eara an cumpagneia d'egn'otra, ampo ple giuvna, mo aint pigls setânta ear quella, vastgidas an ner amaduas, cugl scussal nuvo segl dies, sco sch'ellas fussen gist fugidas ord lur cuschegnas. La pintga eara ampo braca, gea schizund sguizada, la sia fatscha veva egn'expresiun, sco sch'ella pertass e gna masgra. La grânda eara zund discurevla. Ella à prest pears igl flo bagliafând, a nus eas-san betga vagnieus a pled.

«I signori cercano una camera? Allora vi faccio un'offerta speciale: dieci mila a testa, con bagno, camera matrimoniale e colazione. Unica condizione, non si deve dire a nessuno. Capito? Se qualcuno vi chiede il domicilio, non l'avete ancora trovato!» (La signureia antschertga e gna tgombra? Alura vus fetsch jou egn'oferta speziala: diesch meli liras par egn, cun bogn, tgombra cun letg dubel ad ansolver. Me e gna cundiziún, vus dastgeaz gir a nign. Capieu? Sch'anzatgi vus ampeara, noua ca vus stetias, ged, ca vus vegias betg ànc cato e gna tgombra!)

«Eh, sì certo ...», e stada mia rasposta.

Diesch meli, quegl eara egn'oferta propi speziala par que martgieu carischeias.

«È proprio qui vicino. Molto centrale.»

Nus vagn aczepto subit, considerând igl prezi, malgro la cundiziún ampo curiusa. Oramai eassan savundos a que pêr insòlit ca ruschanava trânter ellas egn dialect nuncapevel. Igл amprem earan atratgs da lur curiuseztga, mo poc a poc santevan egna carschainta disfidanza anviers quellas duas dunetas. Nus sasantevan an egn ambrugl tànt cuntrastânt: d'egna vart la faszinaziún par l'architectura, igl noss schmarvegl sur digl martgieu sainza autos, las gondlas, igls cloms digls vandiders, a quella spassageada agl purgatieri cun quellas duas neras.

Nànd par se par la Lista di Spagna vainsa cato adavur, ca la viglieta purtava pantoflas cun egna boreta cotschna oransum segl pez sco quellas da las figuras da las praulas orientalas. Ple lientsch ca nus eassan ieus, daple ca nus sasantevan stupieus. La grânda Nera vurdava adigna a teara a surrieva an egn taner aschi da malign. Ella nus pareva egna streia sortida d'egna praula.

Cugl tains ruschanavani betga ple cun nus. Nus sacatavan an egn til met.

Dantânt mussava la Mengia egna fatscha adigna ple tamantada. Cune-gnea à ella scusato an dialect svizer: «Via, nagn betg anavânt cun quellas streias. Ellas mi plen ansuma betg. Igл mi para ca nus vagneian surmanos, vagneian anganos. T'ancorschas tei da nut?»

Jou parancunter eara gea adigna ampo ple credulaint, ve ancurascho ella, forza sco um aventurus, da seglmains ir a vurdar la tgombra.

Passos igl Ponte delle Guglie, nus âni musso da girar a saniester, par lûng digl Canareggio, a suainter igl frisùnz eassan antros an e gna streglia stretga a stgira da beal cler gi – c'igls Venezians numnan calle – la Calle del Forno – la Streglia digl Furn – egn anghel fustg a malprivo, c'e davanto ànc ple inquietânt parveia da la nossas duas guidas misteriuras a la miraglia da quadrels da dretg a saniester ca scheva lartg me ad egn trutg da

tgoras trànteraint. Sch'anzatgi vagneva ancunter, vev'ign da sastruclar ancunter igl mir par schar passar que tal.

Amiez da quella tgavorgia sumbra e'la safarmada la Pintga ca pareva uss me ple egn spuantegl sapears giòd egn èr grischùn. Ella à aviert egna porta an que mir, sur igl qual ign vaseva betga suror, sco par antrar u an la Teara da la Cucagna near agl unfiern. Stos aint dad esch tgea d'egn grànd palaz vigliander ca pareva da sataner sedretg cun crutschas, nus ân ellas fatg savundar segl tearz plàn, noua ca nus eassan antros an egn'avdàanza. Egn'odur disgusta e saglida ancunter a nus, l'aria eara stetga. Quella tufareia nus à par pocas sfugianto: Igl tufava da peazs, da suadetsch a fem. Sainza targinar nus à la patrùna mano an la tgombra, egn salv fabulus: cupeias da maletgs da renumos artists venezians ad igl cruzifitg sen las pares, egn tarment «letto matrimoniale» liaint, egn letg dubel ca parvea d'egn prenzi da tschantaners passos, dus eschs, egn an fatscha a tschel ad egna faneastrà ca deva sen la Calle fustga. Nus vagn uranto tgombra a mobiglia. Ansasez eara tut schuber a net. Me ... Mo tge surpresa, egn mumaint ple tard nus à la patrùna an ner anvido da vagnir a café or an tgadafiac ansemel cun la sia amitga patariera. Quella à imediat samess a patarlar. Jou admet ca ve betga antaletg tut, las gràndas lingias bagn: Ella nus à avertieu digls numerus prievels ca nus possian antupar an que martgieu plagn d'ambruglieaders, laders, bursariels a parfègn rapinaders ad ascheia anavànt. Ella sutastrischeava mintga avertimaint cun egn'expressiùn dramatica da la sia bratscha, «è per causa di tutti di questi iugoslavi, turchi, e soprattutto marocchini».

Dantànt vurdava la patrùna mena an fatscha a nus, ella deva me discusameing digl tgeiu par cunfirmar las admunziùns da tschella, fimànd par nossa surpresa, egn zigareta suainter l'otra, mo cun egn buchign, sco igl'soda par egna signura.

L'atmosfera veva cuntanschieu egn punct feavril. Par furtuna veva la patrùna do las clavs, a nus vagn fatg preascha dad ir pigl nossa fatg.

Suainter aver tschano egn «menu turistico», stevan nus segl Ponte delle Guglie, saltànd d'egn pe a l'oter, discutànd tge far, nundezis scha duessan turnar an tgombra near betg. Mo là earan gea igls noss satgcadoss ad igl pajamaint antizipo ca nus vevan gieu da far. Oramai eassan turnos, pronts d'afruntar igl destegn inevitabel. Strusch safugieus an tgombra, vainsa imediat spusto musch, muschet la stgafa stuschànd ella avànt igl esch da mân dretg a la cumoda avànt igl esch saniester.

Mengia mi fageva raproschas, ca tut segi la mia culpa, scha nus vagneian rapinos near sblundargieus questa notg. L'anguscha ad igls ramors da cunszientgta vevan fatg egn bugliatg ear da me sco curaschus nurser grischùn ca tameva ni lader ni luf. An mintga cass, jou ve fatg pront igl mieus cungi da satg svizer. I vessan sir betga surpriue nus sainza ca vess sadusto sanguinusameing.

Evidaint, ca nus vagn betga clos il leza notg, schabagn stàncals morts. Alura nign amur agl martgieu da l'amur!

A la fègn digls quents eassan samess d'acord da star guardia, egn'ureta par egn, dantànt ca l'oter pussava, ampruvànd da cloder il. Igl guardian steva sapuso giodes da l'imensa litgiera, adigna pront da tschassantar mintg'assagl d'egn rapinader near lader antrànd. A propri, mintgatànt udev'ign ramurs strànas, viers a sgredns da tgi sa danunder davo las pares. Quels nus ân caschuno egna lùnga notg da starmaint a schnuezis.

Mo nut c'eara capito antoca l'alva digl gi. Me ca la stàncladad turmantava nus mender ca la fuigia da l'armada digl huz.

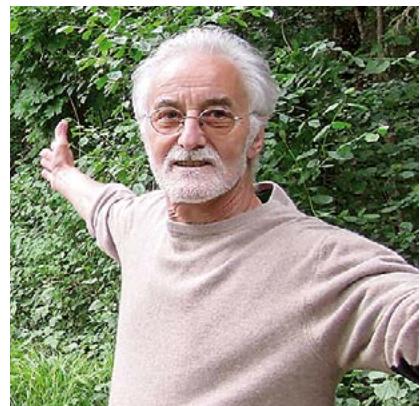
Cur c'igls amprems radis sclarevan la tgombra da nobleztga da tains passos, eassan tutegna sadurmants egn amenet, jou giodes digl litg, la Mengia a garnugl spegl plimatsch, tut cuntas d'aver survivieu quella notg da sgarschur. Tutanegna à splunto ved igl esch.

Egn sagl ord las plemas. An tuta prescha vainsa mess a post la cumonda a la stgafa. Tut ord flo ve jou aviert igl esch me

par egna sgrema, igl cungi pront par dustar l'atatga. Mo quior spitgeava tut paztgainta la viglieta an ner. Ella nus ruijieu meli geads par pardùn par aver disturbo la nossa intimidad, purschànd cafès a «brioches alla marmellata», tut survieu sen egn plat d'argent a sen egna tuaglieta alva surcusida.

La noss'anguscha e stada svanida sco egn nosch darschalet, la Calle del Forno e davantada seglsuainter igl furn da la noss'amur, cumbagn ca nus vevan passanto a là las pagnas digl unfiern.

La viglieta an ner eara tutaveia ni streia ni rufiana. Finalmeing vev'jou antaletg, c'ella tameva me da vagnir denunzgeada agl ufezi da taglia, parquegl c'igl eara gea scumando da dar a tschairs tgombra sainza pajear la taxa turistica. Igl sbratgs nocturns ad igls peazs earan igls fastezs da veta digl pintg neavs, igl fegl da la feglia ca steva an l'avdàanza dasperas.

Autour

Bartolome Tscharner (*1949) veiva cun sia donna ed igls dus feglis a Savognin. © foto RTR

LA CROUSCH DA PARNOZ

da Romeo Wasescha

D'anviern è'la crudada
Sot peisa dalla neiv
La crousch se cò tschantada
Per regurdar agl veiv

Tgi fors sen sia veia
Er strocla grev lascher
Pansiert, chito, fadeia
Carstgang so gravager

Pero la crousch
Simbolisescha er victorgia
Sper ella spetg la vousch
Tgi ampurmetta glorgia

Te crousch crudada
D'alva peisa sutarada
Venderde sontg cattada

© Romeo Wasescha

L'AUTRA VART DAL MUND

da Benedetto Vigne

Brevs d'amur, dis ti, mia chara.

Brevs d'amur? Brevs insumma. Las ultimas ma regorda d'avair scrittas, diesch onns èn passads.

Ina, duas, gea, magari perfin trais l'emna.

Ti sin il grond viadi, da l'autra vart dal mund.

Vi da la paraid sur mes letg pendeva la charta, in a tschintg milliuns, in'insla verda brina entamez il blau. Pitschen mund.

E per mintga segn da tai metteva ina guglia da colur, la furava en ils lieus nua che la posta era vegnida embucada. Ina verda per las cartulinas, ina melna per cassetas, e las cotschnas per las brevs.

Ed uschia creschia ina rait, di per di, testinas coluradas che colliavan lieus

cun numbs curius sco Urangan ed Ulladulla e Murwillumbah, ed jau quintava ils dis ch'ina brev duvrava per arrivar fin qua, e viceversa, sperava che las mias cuntanschian las postas restantas a temp. Avant tai.

E mintgatant parevi che pli grondas las citads, Brisbane, Melbourne, e pli ditg ch'ellas eran sin via, las brevs. Per-encunter, quella damaun che la posta m'ha purtà in'entira gasetta, bain rudlada en palpìri, tes salids scrìts sin l'ur, «guarda qua nua che jau sun ida a finir», a Roma, tge bel num per in gnieu or entamez il desert, l'outback, l'oradavos, sco ch'ils indigens numnan lur cuntradas las pli lontanas, e la gasetta, plaina fotografias e paucs pleuds, celebrava turniers e cursas, hockey en l'erva, polo, motocross, purtrets dals victurs, en gruppa, sulets, cun e senza pocals ed arbajas, tut en alv e nair ed ina stampa da tschintg raps. E la testa da la gasetta inditgava la data da

steras, ed jau ma smirvegliava, ma du mandava, tge anghels pomai ch'avevan fatg qua ils pots d'amur.

Gea, il mund daventava adina pli pitschen.

Mintgatant sa surpassavani, chaschunond in battibugl en la retscha. En l'urden da mes sentiments. (Numerescha ellas, fa uschè bain, aveva giavischà.) Tes malessier da l'autra notg, tia tristezza da steras sa confundeva cun tia allegria da damaun. E di, cur ch'jau legel questas lingias qua, sadieu, forsa es puspè trista, forsa ma n'amas pli insumma, en il fratemps da traïs dis e quatter brevs.

E pir las brevs sonoras, las cassetas. Da tadlar tia vusch, quieta, relaxada, a raquintar dal viadi atras savannas, steppas e deserts, ed enturn udivas la notg, sgargugls da raunas, ramurs da grigls, insects, utschels, animals, tgi sa tgenins, migims da vatgas; ina spezia da tschiervs,

Autour

Benedetto Vigne (68) è naschia a Belluno an Italgia, ò passanto la sia unfanza a Salouf e veiva cun la sia donna a Turitg. Vigne è egn digls babs digl rock rumantsch, schurnalist da musica pensiuno ed autour.

manegiavas ti, ier èni vegnids a magliar or da mes picnic, e tranteren eri tut quiet, calm, e lura udiva tes corp, tia pel, e per secundas steva sper tai, parteva la via cun tai, ma tuttenina svanivan ils maletgs andetgamain, pertge, jau saveva, che ti eras gia partida, trais, tschintg, set dis plinavant.

Ed uschia naschiva ina lunga chadaina da brevs, brevs d'amur, brevs da viadi. Viagiond en chombrmia. Da Ulladulla ad Urangan.

Onns pli tard es repartida. Lezza giada a l'auter continent austral.

Puspè ma suna installà per ta suandar; hai cumprà la charta, l'hai pendida sur il letg, hai cumprà nov palpiri aviatic, quaranta grams al meter, cuvertas cun l'ur cotschen-blau, paregià las guglias.

Ma lura èsi capità insatge en il fratemps. La posta argentina em chauma. Dus, trais, tschintg emnas.

Nus avain stuì guntgir al telefon.

Jau t'hai clamada, a Salta, a Tucuman, a Mendoza. Ad Ushuaia, per udiret tai a vesair las pizzas naventadas sper la mar, il sulegl da mesanotg. Ti has clamà da Calafate, per raquintar dals grips da glatsch

ch'explodeschan e crodan ramplunond en l'aua. Da Rosario plain anguschas, ed jau t'hai consolidata e calmada: na, na, nagin putsch a la Casa Rosada, mo in pèr schuldads che fan da sturns.

E pli savens ch'jau clamava e pli damanaivel che ti vegnivas, sco da salidar tai il suentermezdi a la lavur. Ed il viadi en chombra mia perdeva plaun a plaun sia magia.

E lura finalmain quella saira – igl era saira mo tar tai – che ti stevas a Buenos Aires, già a letg, la damaun a las otg avevas l'eroplan per las Misiones, e ti, senza svegliarin, plain tema da manchentiar il sgol, tge far, ed jau, lampettas en mia testa, sas tge, jau met il mes.

Jau fatsch tes svegliarin. Amez la notg, mia notg, tschintg uras da referiment. E gnanca ina parola d'amur, be gist in banal hallo, sta si, igl è uras, l'eroplan spetga.

Igl è stà là il mument ch'jau hai bittà las guglias, hai stratg la charta da la paraid, l'hai plegada e filada en la valisch, sper il necessari. Il di ch'jau hai decidi da ta vegnir a prender. Tai e l'autra vart dal mund.

arpagaus

Voss scrinari a Savognin

Maschinas agricolas e tecnica agrara
Construcciuns e labours da metal

SONDER SA

Plaz 1
CH-7458 Mon

Tel.: +41 81 681 17 55
info@sonder-sa.ch

Albulastrasse 144
CH-7473 Alvaneu-Bad

Tel.: +41 81 404 14 14
alvaneu@sonder-sa.ch

WWW.SONDER-SA.CH

ANSOLVER CUN ALI

Igl onn 1966 Taschkent è nia destruia totalmaintg antras en teratrembel. La capitala d'Usbekistan è ossa reconstrueida. Gl'è en martgea modern. Seglmanc chegl tgi concerna igls bietgs. Ma er pigl magung ò Taschkent da porscher ensatge. E chegl betg pac. Ia va pudia ma persvader. Pertge la cuschigna è excellenta. Surtot chella digl hotel. Ia sung atgnamaintg betg nia a Taschkent per far studis culinaries dalla cuschigna locala. Ma gl'è dapertot igl madem: ena buna cuschigna è absolutamaintg necessaria per tigneir an furma igl corp. Igl spiert stò chi e lò piteir. Ma tgi s'accorscha gio chegl?

da Peder Cadotsch

Gl'amprem de, tg'ia sung ma dasdo a Taschkent, veva nigna fom. Persiva veva seid. Er chegl ò igl sies avantatg. Surtot sch'ins ò ensatge da bever. La mia donna, loan-cunter, veva nigna seid. Perchegl ischans ias ad ansolver. Ia conced: gl'è sto ena bun'ideia. Schiglio na vessans betg scuntrou Ali.

Gl'è pac ancunaschaint tg'ia sung chi e lò egn digls amprems ad ansolver. Er a Taschkent è chegl sto igl cass. Ia va laschea purtar Irina en café. La mia donna ò preferia té. El seja excellent cò. Surtot igl té verd. Irina igl ò numno «tschè». Chegl am è dalunga do an igl. Perchegl vaia dumando, schi detta cò er «tschaj». Chegl è numnadamaintg igl pled russ per «té». Irina n'è betg sa nuspeida da reir. Ella ò detg: «A Moskau dat-tigl «tschaj», tar nous betg. A Taschkent dattigl angal «tschè», ma en fitg bung.» Cun chella explicaziun pac scientifica vaia stuia ma cuntantar. Ia na va er betg insistia dapple. Far politica

n'è betg igl mies rom. Ia sung sto pi gugent ve digl ansolver cun café e la mia donna ve digl ansolver cun «tschè».

Nous n'ischan betg stos dei sulets a meisa. Anetgamaintg è'l antro en neir, accumpagnea d'ena fitg bela donna. Els èn sa plazzos ve dalla meisa vaschigna. Pac sessour onigl ampusto igl ansolver. Cun «tea» naturalmaintg. Pertge els discurrivan engles. Ma els on survagnia «tschè» – ed èn stos cuntaints.

Ia va bagn fatg stem tgi la mia donna contemplava cun interess igl neir e la sia cumpogna. Tottanegna am ò'l detg: «Chegl è ossa en bel neir. Ed er la sia cumpogna è admirabla. Gl'è franc la sia donna!» Pir ossa vaia vurdo andretg se pigls dus giasts vaschigns. Tgi la femna seia la donna digl om neir, sunga sto persvadia dalunga. La mia donna ò en bung ìgl per da chellas tgossas e sa sbaglia mai. Igl neir am ò paria dalunga cunaschaint. Chellas lengias ipicas dalla fatscha, chell'iglei-

da profonda, chel surreir victorious veva gio via ensanouas. Ma noua?

Siva aveir fixo pi manedlamaintg igl neir, vaia detg se per la mia donna: «Veiramaintg, chel neir vei gist or scu Cassius Clay, cura tg'el ò gia gudagnea la medaglia d'òr a Roma, a caschung digls gis olimpics.»

«E te creist?»

«Ja crei navot.»

«E pertge betg?»

«Cassius Clay na sogl betg esser. Lez fiss oz pi vigl ed er pi impulsiv. En neir schi quiet, schi amabel, schi curtaschevel, i stò esser en diplomat d'ena tera africana.»

Igls mies pleds e las mias reflexiuns n'on betg persvadia la mia donna:

«Chegl è franc Muhammad Ali. Varda bagnatgavegl la sia fatscha, varda chel surreir triumfal, scu tgi vagn via savens alla televisiun.»

Ia va scasso igl tgea e va raspundia:

«La tia fantascheia vo en po sur lattas or. Ma te stost betg far stem. Chegl vign dalla caleira da dafora.»

Prubabel na vessa betg gia da deir chegl. La mia donna ò sbasso igl tgea. Ella era offendida. Ma betg per dei. Pertge gio ò ella piglia igl pled:

«Ed ia va tuttegna raschung!»

Ia na va raspundia navot. Ia va pango, tgi seia migler uscheia. Ma la mia donna n'è betg stada ancletga. Ella am ò detg cun en tung ampermalo:

«Te creist betg tgi seia Muhammad Ali? – Bagn dama! Chegl sa lascha constatar simplamaintg.»

Cun chels pleds la mia donna è sa dulzada ed è s'avischinada alla meisa digl neir. Cun snavour vaia santia la mia tgera, tg'è sa preschentada agl «diplomat» cun la dumonda:

«Az dastga dumandar ensatge?»

Igl neir ò viout igl sies tgea vers la mia donna ed ò detg cun vousch simpatica:

«Naturalmaintg. Angal dumande!»

«Stgise, ma vous vasez or gist scu Muhammad Ali.»

Igl neir lascha vaseir bels daints alvs e s'anrei:

«Ia na vei betg angal or scu Muhammad Ali. Ia sung er Muhammad Ali.»

Vusoters vessas stuia vaseir l'igleida triumfala, tgi la mia donna ò drizzo en mumentign vers me! Ia va angal savia vurdar e surstar. La mia donna ò piglia ena carta or dalla sia tastga, ò tanschia chella agl neir cun la supplica:

«Dastga aveir en autogram? Gl'è pigl mies fegl! Lez è en grond admiratour da vous.»

Igl neir n'ò betg fatg deir dus gedas. El ò piglia igl sies stilo ed ò scretg cun fatscha riainta: «Muhammad Ali, Taschkent 1978». La mia donna ò do igl mang a Muhammad Ali ed igl ò angratzgea tgodamaintg. Ella era satisfatga ed è turnada plagn triumf ve dalla nossa meisa. Ella veva gudagnea.

Tant migler! Ma per Muhammad Ali è igl pôss sto alla fegn. Oters giasts digl restorant on fatg stem dalla srunarda dalla mia donna cugl renumo pugnieder digl peis grev – e pac pi tard Muhammad Ali era circumdo da tants admiratours e da tantas admiratouras, tg'el pudeva strousch sa sdualar. La sia donna è sa retratga discretamaintg. Igl «tschè» da Muhammad Ali è dantant nia freid. Chegl è igl tribut d'omens renumos a lour admiratours e fans.

Nous scribents rumantschs vagn cò bler migler. Nous nign mai disturbos ainten restorants, er betg d'admiratours! Perchegl vainsa mai da purtar en stilo cun nous. Chegl redutgescha considerablamaintg las expensas – ed ò en grond avantatg: igl «tschè» vign mai freid!

*Publitgia igl 1983 aint igl codesch «Fultscheidas e raschladas»
©URGC, Illustraziun: Tgasper Spinas, Coira ©URGC*

Autour

Peder Cadotsch è naschia igl 1922 a Panadoz e carschia se a Savognin. Siva digl gimnasi a Mustér e Sviz ò el stibgia masdegna dentala a Friburg e Berna. Anfignen igl 1988 ò el mano ena practica da daintist a Lucerna. El è mort igl 2002 a Savognin. Peder Cadotsch era en poet e scribent surmiran, cumpilader da blers texts originals e d'adattazius per igls cumponists rumantschs. El ò scretg novellas, rachints e teaters.

L. A.
Herzliche Grüsse
sendet Dir
Dein
F.

Morgen geht's schon
wieder der Heimat zu.
Noch vielen Dank für
Deinen Brief. Die Ant-
wort wird bald folgen.

Savognin, den 6. VIII. 02.

Ena carta postala digls 6 d'avost 1902 cun saleids cordials da Savognin.

A pe, a tgavagl u an posta tras Surses

En viadi tras igl taimp da Pia Plaz

Alla staziun da Casti ins n'anclei prest betg igl agen pled. Igl traffic tgi passa de per de fò tascheir tot las otras ramours. Avant bung 200 onns saro chegl sto tot oter. Bler pi chiet – mintgatant en viandant a pe u en martgadant cun igls sies tga-vals. Naturalmaintg tg'igl taimp dad oz porscha er avantatgs. Ins è pi spert d'en li a l'oter e chegl savens er anc pi confortabel tgi agl taimp passo.

Scu sarogl chegl sto durant igls tschentaners passos? Sclarimaint pon dar igls dus viandants Johann Friedrich Franz ed Ernst Lechner. Els on fatg viadis agl Grischun avant bung 180 respectivamaintg 120 onns.

Johann Friedrich Franz niva dalla Tera tudestga ed era sen veia a Son Murezza per far cura. El ò scretg igl guid da viadi «Das Engadin und die Engadiner: Mitteilungen an den Sauerbrunnen bei St. Moritz im Kanton Bünden». Chel guid digl 1837 dueva esser en ageid per oters viandants.

Saleids er da Cunter sen ena carta postala digl 1908.

Ernst Lechner uriundamaintg er dalla Tera tudestga, ma gio blers onns prer refurmo an diversas pleivs digl Grischun, ò scretg tranter oter igl guid: Graubünden: Illustrierter Reisebegleiter durch alle Talschaften digl 1903.

Cun chels dus guids ans mattainsa sen veia da Casti davent an direcziun da Beiva. Ernst Lechner era gio nia cun igl tren da Coira noase...la varianta la pi confortabla da chel taimp. Ma Johann Franz veva gia da piglier la veia da Coira a Casti sot igls agens peis e chegl sur la planeira da Lai.

Da Casti cuntinuescha igl viadi nostalgic a pe. Er Ernst Lechner cunsegliu gio igl 1903 dad eir a pe anstagl cun la carotscha da posta. «Die Post steht in Tiefencastel zu diensten, doch eine Fusswanderung erhöht ja den Naturgenuss.» Chegl è bagn igl cass, sch'ins ò peda da piglier las sendas davent dalla veia d'autos ozande ferm frequen-tada. Ma i para tgi la veia da Casti a Burvagn era gio avant 200 onns nigna spassageda scu tgi las notizgas da Johann Franz laschan supponer. «Kaum hat sein Fuss bei Tiefen-castel, wo sich die Albula mit dem Oberhalbsteinerhein verbindet, die steinerne Brücke passiert, so tritt man, das Dörfchen im Rücken, alsbald in einen ziemlich steilen, holprigen Fahrweg ein, der den Reisenden eine Stunde lang durch dicke Waldungen und dunkle Gebüsche an einen schauerlichen Abgrunde hinanführt, der ihn mit Furcht und Graus erfüllt. Hier müssen sich des Wand-ers Tritte mit einiger Ängstlichkeit, die ein steter Luftzug noch vermehrt, an Felsen hindrücken.»

Igls prievels dad ozande èn da differenta sort. Igl prievel n'è betg ple da perder la balantscha e crudar ainten la pro-fonditad, mabagn da carar mengia spert anturn las stiertas dalla veia e tot tenor caschunar en accident cun en oter automobilist. Malgro chels prievels digl taimp modern, sa decidessan chinta Lechner e Johann Franz per igl viadi cun la posta bagn climatisada. Aglmanc anfignen Burvagn.

Cun la posta cozza igl viadi da Casti a Burvagn strousch 10 minutas. Ernst Lechner e Johann Franz on duvro en po pi

dei. Ma siva da bung dus ouras viadi stentous, cuntanschan er els l'antrada dalla val Surses e pon dar en amprem tgit sen las vischnancas reparteidas dretg e sanester dalla val. Igl casti da Riom rigia sur la val ed igls abitants. Johann Franz ò nudo chell'amprema igleida aint igl sies carnet da notitzgas. «Auf einmal wird man von einer lieblichen, mit Dörfern gleichsam besäten Landschaft überrascht durch deren Mitte sich der Oberhalbsteinerrhein in lieblichen Wellen dahinwälzt.» Durant nudar chels patratgs saro Franz betg nia disturbo grond. Cuntrari ad oz. Agl our dalla veia passa en auto siva l'oter e disturba l'idilla.

Surses ò ier scu oz ena muntada impurtanta scu colliaziun tranter nord e sid. Seigl per la marcanzeia u pigl turissem, tot tgi gira an direcziun dalla Nagiadegna ota u perfign an Itali-gia. L'egn u l'oter sa ferma bagn per magler e bever ensatge avant tgi cuntinuar cugl viadi. Er igls viandants digl taimp passo on fatg lour experientschas cun la cuschina sursetta. «Hie und da machte ich in mehreren Dörfern auf der Strasse nach dem Engadin darüber recht unangenehme Erfahrun-gen. Es ist daher die Klage der Reisenden nach St. Moritz durchaus nicht unbegründet, dass man von Chur durchs Oberhalbsteinalt nirgends einen recht guten Gasthof an-trifft.» Chella critica varo betg fatg plascheir agls hoteliers da chel taimp... er schi chels eran rars. «Über Burgwein gelangt man nach Conters, wo ansprechende Unterkunft geboten wird.» ègl da liger aint igl guid da viandar dad Ernst Lechner. El para d'esser sto pi spert cuntaint u tgi la gastronomia è sa migliurada fermamaintg tranter igl 1837 ed igl 1903.

Ernst Lechner ò er piglia sot la marella la populaziun da Surses e nudo aint igl sies guid: «Das ganze Tal hat einen kräftigen, hochgewachsenen Menschenenschlag, der den markigsten romanischen Dialekt spricht und sich von altersher durch Mut und Entschlossenheit hervortat.» En cum-plimaint oramai da chella vart, ma dalla vart da Johann Franz tungigl en po oter. «Es ist ein kerniger Volksschlag, der dieses Tal bewohnt. Schön zwar sind, soviel ich zu beobachten Gelegenheit hatte, die Bündnerinnen eigent-lich nicht aber was mehr Wert hat, gesund, stark und sitt-sam. Nur wäre bei dem vielen Guten, dass man den vielen Bündnerinnen auf dem Lande mit Recht nachrühmen kann, zu wünschen, dass sie etwas mehr auf Reinlichkeit, besonders in der Kleidung, an häuslichen Gerätschaften und bei Zubereitung der Pfeife sehen möchte.»

Ins pò bagn nudar tgi cun igls onns èn er chels deficits agls igls da signour Franz svanias. Surtot an vista tgi dat ossa ava currenta ainten las tgesas, chegl tgi era digl taimp digl scribent betg igl cass. Tgi tgi viagiva avant bung 200 onns tras Surses veva betg simpel. Ustareias eran stger-sas ed er igl lungatg caschunava tschertas difficultads scu tgi Johann Franz ò stuia constatar. Tgi tgi seia interesso agl contact cun la populaziun dalla val e viglia amprender a canoscher usits ed atgnadads dalla cuntrada a chel seia igl rumantsch «...ein empfindlicher Stein des Anstosses. Auf manchen Genuss der Unterhaltung muss er Verzicht

tun.» Uscheia ò Franz er betg pudia discorrer cun l'ustiera a Tinizong. Bagn ògl do ena bunga tschagna cun pang, ovs, caschiel ed en magiol vegn Vuclegna «nur hatte ich die Abwesenheit des Wirts zu bedauern, der einzig im Hause der teutschen Sprache mächtig sein soll. Die Unterhaltung, welche am Abend mehr einem Pantomimespiel als einem gesellschaftlichen Gespräche ähnlich zu sein schien, nahm am Morgen eine ganz andere Richtung als der Wirt, ein durch Reisen und Amtserfahrungen gebildeter und unterhaltender Mann, mir am Kaffeetische Gesellschaft leistete und meiner Wissbegierde auf das bereitwilligste zu entsprechen bemüht war.»

L'oter viandard, Ernst Lechner, propona aint igl sies guid da tschartger cutier ainten la pi gronda vischnanca dalla val, a Savognin. Igl hotel Piz Mitgel, da chel taimp gio en hotel da posta, ò do cutier a Lechner. E la dumang è'l partia bagn pusso anavant an direcziun da Beiva. Dantant tgi Lechner pò cuntiuar igl sies viadi cumadevlamaintg cun la proxima carotscha da posta, resta agl viandard Johann Franz navot oter tgi da cuntiuar igl sies viadi à pe da Tinizong anavant a Rona. Pero sainza disturbis dad autos ed oter traffic, scu tgi fiss ozande igl cass. «Kaum hat man Tinzen im Rücken, so sieht man sich mit schwarzen, von hohen Tannen begrenzten Höhen umgeben an denen das Auge verlegen nach einem Ausweg späht, der sich an der rechten Seite des rauschenden Landwassers mühsam hinanzieht. Mit solchen Betrachtungen erfüllt, stieg ich die holprige Waldstrasse nach dem Dörfchen Roffla hinan und trat im Rücken desselben in eine kleine Einöde wo eine Szene der sanften Natur mir den sauren Gang reichlich lohnnte, den ich gemacht hatte.»

Roffla u Rona, scu tgi la vischnanca vign numnada oz, era igl 1837 en li quiet, sainza traffic. Ernst Lechner nomna Rona igl 1903 perfign scu en parveis. Oz magna la veia cantunala e da nov perfign da muntada federala tras la vischnanca pac populada ple. Igl viadi dad ier da Franz e Lechner cuntiuescha a pe respectivamaintg cun la posta da tgavals. Igl viadi dad oz cuntiuescha cun la posta motorisada. La proxima farmada è Mulegns. Ernst Lechner ò nudo en pêr impressiuns digl sies viadi avant bung 120 onns. «Nun treten nochmals die Schieferwände zusammen und dann tut sich ein bewaldetes Basin auf in welchem wir das pitoreske Dorf Mühlen begrüssen. Einen stillen, heimlichen Luftkurort. Aus waldiger Schlucht stürzt der Fallerbach brausend hervor. Die seltene Wasserfülle tut wohl. Die Vegetation ist immer frisch, ringsum spenden grüne Tannen ihren Duft. Hübsch erscheinen auch die Formen der umstehenden Berge.» Dasper la nateira pudeva Mulegns pero attrer l'attenziun digls viandardts dad ier graztga agl sies hotel Liun. Igl hotel pò rachintar anc oz l'egna u l'otra anecdota digls giasts passos. Egn da chels giasts era sto igl 1837 igl noss cumpogn da viadi Johann Franz. «Durch eine enge, finstere Treppe gelangte ich in eine unsaubere Gaststube in welcher die schmutzigen Tische und Bänke mich abhielten von den in unreinlichen Schüsseln mit unappetitlichen Händen aufgetragenen Speisen etwas zu geniessen. Daher wurde mir unter den unfreundlichen Gestalten, die

sich um mich bewegten so unheimlich, dass ich von einem unüberwindlichen Ekel ergriffen, baldmöglichst ungesättigt wieder hinwegeilte.» An chel cass suandainsa Johann Franz sen la veia anavant an direcziun da Beiva e galdign ena marenda or digl lascher. Pi bod manava la veia manevol dalla tor Spliatsch, sper Sour. Lechner e Franz èn passos la tor e curt sessour er la planeira da Murmarera. Da lour taimp sa cattava la vischnanca anc agl pe dalla val. Oz sa catta lò igl lai da farmada e tgi tgi fò ena pôssa, pò suandar la ramour dallas ondas alla riva. Igl lai da farmada è sto la pi gronda midada tg'igl ò do ainten la nateira da Surses.

Siva digl lai da farmada cuntiuescha la veia an direcziun da Beiva. Igl vent vign pi criev noagiù digl pass digl Gelgia. Johann Franz ò danvanz nigns pleds da bellezza per la davo-sa vischnanca avant igl pass. «Öd und freudenleer erscheint die ganze umliegende Gegend, besonders wenn man sie von der gähn Höhe gegen Avers, wohin ich einen Abstecher machte, herab betrachtet. Soweit das Auge reicht, scheint alles tot und erstorben. Es singt kein Vögelchen, es grünt kein Bäumchen und die kleinen und unbedeutenden Haugärten, die kaum diesen Namen verdienen, erzeugen nur mit Not etwas Kraut und Salat.» Cun la reclama da Beiva scu «perla agl Gelgia» fiss Johann Franz oramai betg sto d'accord. Aint igls igls digl viandard Ernst Lechner veva Beiva pero er igls sies mares: «Man befindet sich in einer Alpenwildnis und muss doch noch die hehre Natur bewundern. Die Leute leben da noch ganz behaglich, selbst in den nahen, einsamen Höfen. Schon manchem Wanderer kam es aber vor, als sei er hier am Ende der Welt angelangt.»

Cun chels patratgs schagn nous adia agls noss dus cum-pogns da viadi. Johann Franz ò cuntinuo igl sies viadi igl 1837 anfignen agls bogns termals da Son Murezza. Ernst Lechner ò cuntinuo igl sies viadi igl 1903 an ulterioras regiuns digl Grischun, tg'el ò mademamaintg descretg an egn digls sies codeschs da viandard. E nous? Nous ischan per eneda leds da veiver agl taimp modern e da pudeir turnar a tgesa cugl auto da posta cun daple tgi quatter forzas-tgaval.

Franz, Johann Friedrich (1837). *Das Engadin und die Engadiner: Mitteilungen an dem Sauerbrunnen bei St. Moriz im Kanton Bünden aufgefasst, für die, welche sich über dieses schöne Thal und seine Bewohner nähere Kenntnisse verschaffen und das dortige Sauerwasser mit Erfolg gebrauchen wollen.*

Freiburg i. Br.: Herder

Lechner, Ernst (1903). *Graubünden: illustrierter Reisebegleiter durch alle Talschaften. 1 Band: Ill. Chur*

Autoura

Pia Plaz laboura scu schurnalista libra. Ella veiva cun la sia famiglia a Winterthur.

ALBULA & JULIER

Hotel und Restaurant

Famiglias Schnöller e Schuler
7450 CASTI/TIEFENCASTEL

Tel. +41 81 659 04 00
info@albula-julier.ch

www.albula-julier.ch

sa recumonda

gentilmaintg

7460 Savognin

telefon 081 68412 49

natel 079 629 66 56

www.maler-cadotsch.ch

In den Bergen
reden wir nicht nur
drauflos. Wir hören
auch aufs Echo.

ÖKK Agentur Savognin
T 058 456 16 80, savognin@oekk.ch, www.oekk.ch

Die Versicherung mit
gesundem Bündnerverständ. **ÖKK**

Volg frisch und
fründlich

Societad da consum
Savognin e conturn

- » magliaretschs
- » bavrondas
- » vegns
- » artegels da tigneirtgesa
- » souvenirs

Laden Son Mitgel 081 684 11 86

Laden Grava 081 684 15 05

Laden Salouf 081 684 11 63

www.volg-savognin.ch

GAGLIGNAS PIGL MOND ANTURN

dad Ivo Schöbi

Ansemen cun la mia partenaria sunga viando bung nov meis ainten fitg differentas teras dall'America Centrala e digl Sid, dall'Ozeania anfignen ainten l'Asia Centrala. Ainten tot las teras tgi vagn visito ed amprandia a canoscher vainsa fatg bleras experientschas legras, interessantas, tschertas e bungas cun speisas localas.

Las gaglignas vainsa antupo ainten mintga tera tgi vagn visito. Scu tg'igls indigens las maglian e tge tgi è per nous ozande forsa en po tschert, nirossas a liger sen las proximas lengias. An mintga cass vainsa fatg experientschas spezialas cun magler gaglignas an teras estras. Nous vagn pero betg angal ampruo gaglignas, mabagn er otras speisas nun-ancunaschaintas e tradiziunalas. E gist chels inscunters ed experimaints culinaries tg'ins fò durant en tal viadi, è chegl tgi resta an memoria ed ins pò anc reir ed aveir disgost da tschertas tgossas.

L'antschatta digl noss viadi vainsa fatg a Peru. Igls amprems deis vainsa do gronda attenzion tge e noua tgi maglian ensatge. Chegl ò munto per nous tgi tschertgan ustareias cun bungas referenzas. Bagnspert vainsa s'accurschia tgi chellas ustareias porschan betg speisas tipicas dalla tera. Uscheia vainsa antschet a dar attenzion a pitschnas ustareias localas dasper veia. Egna dallas belas experientschas tgi vagn fatg ainten ena tala ustareia è sto ena dumengia. Nous eran igls sulets turists, dasper ena gruppa indigena tgi cantava e baveva «pisco sour», ena bavronda tipica da Peru. Nous vagn

© William Moreland

galdia ena soppa da gaglignas, numnada «caldo de gallina». Chella soppa ins pò cumparagler cun en buglion cun aint tot las parts dalla gaglina e verdura. Chegl è sto igl mument noua tgi vagn s'accurschia tgi magler gaglignas niro betg ad esser ple igl madem igl proxim taimp, scu chegl tgi nous ischan disos. I vign cuschnino e maglea tot.

Cunche gl tgi vagn passanto las ampremas emdas sen pasa 3000 meters sur mar vainsa amprandia bagnspert a canoscher las figlias da coca. Igl indigens schlognan quasi tot-

ta de las figlias tgi duessan smurteir igl mal e gidar da betg tgappar mal d'otezza. Er nous vagn ampruo chegl e constato tgi da schlogner las figlias ans gustava betg propri, perche gl tg'ellas èn fitg petras. Igl té dallas figlias da coca tgi davan adegna d'ansolver bavevans cun dapple gost.

La tera da Peru è er fitg ancunaschainta per la sia bunga cuschniga da gourmet, cler tgi er nous vagn tscharnia egnia da chellas numerousas bungas ustareias a Lima. Ainten l'ustareia gist dasper la mar vainsa ampruo l'amprem'eda igl pesch crieve «ceviche». En poign tema dad ampruar igl pesch crieve vevans, chegl vainsa da conceder, ma la buntad digl gost cura tg'igl vagn ampruo ò laschea vantscher tot la tema.

Igl recept per far sez «ceviche» vaia survagnia scu nudo sen pagina 39, d'en guid tgi vagn gia durant la tura da ples deis tigl Machu Picchu. El era er cuschner avant tg'el ò mido professiun ed è ossa guid da turas.

Durant chella tura tgi ò cuzzo tschintg deis vevans blers pertaders tgi stiravan siva tot las nossas tgossas tgi purtavan betg nusezs aint igl lascher e naturalmaintg er igl damagler. Gronds igls vainsa fatg cura tgi vagn via igl amprem menu tgi chels on striuno cun angal en pér buglieders da gas. Pesch, tgern, poulet, verdura, reis, tiffels, pasta, eu.. Ena meisa lunga plagn speisas. Chegl tgi els vigan da cuschniar sen ena tala otezza cun chels medes, fiss tar nous mattagn betg da s'imaginar. E tiers tot niva anc la buntad digl past.

Pi spert tg'ins discurriva da speisas tipicas levan igls indigens naturalmaintg er adegna saveir tge tgi seia ena speisa tipica tar nous a tgesa. Perche gl vainsa gia d'amprender bagnspert scu tg'ins dei a tot las ingredienzas da far capuns per spagnol. Ossa vainsa savia explitgier la nossa speisa tipica grischuna.

En'ulterioura spezialitat tg'ins canoscha da Peru è igl portgign da mar. Nous igl vagn dei betg lia ampruar, anfignen tgi vagn fatg en de ena tura cun en pér ameis. La nostra guida ans ò mano tar la miglra ustareia da portgigns da mar dalla regiun - tenor ella. L'ustareia veva en pér soptgas e meisas dasper ena veia naturala, tgi spulvrava mintg'eda tg'en auto passava. Alla fegn erans tschontos an tschintg anturn la meisigna e nous vagn partia dus «cuys» (portgigns da mar). Blera tgern erigl betg vedlonder e nous vagn ruclu ve digls össigns, dantant tgi la nostra guida ò maglea cugl pi grond gost la testa digl portgign. Ella ans ò musso, tge öss ainten la testa digl portgign da mar tgi veia or scu ena golp. Tenor igls indigens porta chel öss cletg. Igl è sto interessant da vaseir la differenza tigl gost da magler dalla guida e tigls otters dalla gruppia. Ella ò ruclu igls össigns cun en gost ed otters on strousch ampruo u gist angal do ena morsigna. A me persunal ògl gusto dètg bagn.

Viandont vers sid, ischans rivos a Bolivia, la tera tgi è fitg ancunaschainta per tgappar mal agl vainter sch'ins vardia betg tge e noua tg'ins maglia. D'ena tiztgantada da vivondas vevans nign gost, perche gl erans fitg precauts tge magler - ed uscheia ischans er nias da mitschier. Las vivondas a Bolivia

eran sumigliaintas a chellas da Peru, chegl tgi era da nov per nous, eran las empenadas – chegl èn tastgas da pasta amplaneidas cun tgern, pesch, gaglignas, verdura u ovs.

Er a Bolivia vainsa visito bleras fieras da magliaretsch. Igl era bel da vaseir scu tgi mintgign tschantava dasper igls sies magliaretschs e clamava tge tg'el vegia da vender chel de. Per spivantar las mostgas davent dalla tgern vevigl en satg da plastic farmo ve d'en fistet – uscheia faschevigl eir ve e no chel fist totta de. Frestgeras u supermartgeas vainsa via pacs u nigns. Ena donna ans ò rachinto, tgi la gliout vegia nigna fidanza ainten chels supermartgeas e creian tgi chegl tgi els vendan seja pi frestg, er schi stat anturn totta de aint igl suglegl.

Vers la fegn digl noss viadi tras Bolivia ischans ans decidias d'antschever a cuschniar dapple nusezs. Chegl era navot schi simpel all'antschatta. Nous vagn stuia stibgier, tge tgi compran e peglian adegna cun nous e tge tgi cumpragn adegna frestg. Cunche gl tgi stavans betg dei aint igl madem li levans betg cumprar mengia bler magliaretsch, per betg aveir en lascher grev. Igl kilo sal tgi vagn cumpro a Bolivia vainsa stratg siva ca. 5000 km anfignen tgi vagn decidia d'igl lascher ainten en hostel e piglier simplamaintg igl sal tgi tots duvravan aint igl hostel.

A Chile ed Argentina è la cultura sa midada fitg, ella sumiglia pi fitg alla nossa moda da veiver. Las fieras tradiziunalas èn vantscheidias a supermartgeas cun magliaretsch pacheto ainten plastic, scu tgi nous igl cunaschagn. Uscheia davigl er puspe tgern e caschiel ainten frestgeras, chegl vevans gio da dei betg via ple. Ia, tgi va schi gugent salami e tgern setga era fitg cuntaint da pudeir magler puspe en traclo cun schambung criev. Nous vagn cuschnino prest angal ple nusezs ainten las tgadafis digls hostels tgi eran fitg simplas ed elementaras. Ins cunschinava pigl ple cun gas, las tgadafis eran equipadas cugl basignevel e mintga dumang nivan las casarinas a nattager las tgadafis, tschertas pi sobras otras manc. Schi gevans orsoura a magler erigl chegl pigl ple per ampruar ena speisa tipica dalla regiun scu per exaimpel igls assados. Chegl è atgnamintg ena grillada cun blera differenta tgern. Aint igl martgea igl pi sid digl mond - Ushuaia vainsa ampruo igl crab roial, tgi è fitg renumo ed ena spezialitat locala. Per nous en po tschert, da stueir magler cun ena forbesch – oter fissigl pero betg sto pussebel da tagler igl cuiress digl giomberet.

Ainten l'America Centrala, pi exact a Columbia vainsa cuschnino l'amprem'eda capuns e chegl per la tschagna da Nadal. Fatg la tschagna vainsa per la nostra visita sursetta. Els on betg fatg chint cun capuns – nous vagn pero gio en grond gost da pudeir magler eneda puspe ena tratga per nous tradiziunala. Igl è sto interessant da constatar tgi on tot las ingredienzas per far igls capuns, oter tgi la tgern setga, lezza vainsa gio da lascher dalla vart. Igl migler ègl sto tgi en abitant digl hostel veva bagn risco d'angular egn digls capuns tgi vevan dumbro giu e mess dalla vart per da tschagna.

Interessantas experientschas vainsa er pudia rimnar cun futuras ainten plantaschas da café u cacao. Uscheia vainsa pu-

Blera tgern erigl betg ve digls «cuys», igls portgigns da mar, barsos sur igl fi ve d'en fist.

dia amprender a canoscher indigens tgi labouran sen chellas plantaschas ed on rachinto gugent da lour veta. Els ans on er demonstro adegna scu tgi la producziun funcziunescha, nous vagn pudia ampruar differentas gedas mintga pass tgi fon per neir tigl café u er produtgier nusezs la nossa tschigu-latta. Gustavo e Marta, en pêrign columbian tgi posseda ena plantascha da café ans ò rachinto tg'igls Columbians bevan prest nign café e schi, alloura angal chel tgi son betg vender.

Ena dumang ischans stos a pastger ton cun dus indigens, en pastgeder vigl ed igl sies gidanter fitg gioven. La seira vainsa cuschnino igl ton frestg aint igl hostel. Cuschniar tgossas pi spezialas tgi macarungs cun sosa era adegna ena midada bagnneida per me scu cuschinier. La gronda schelta da bunga fretga doltscha carmalava da cumprar. Igls gosts dalla fretga tgi magliagn an Svizra èn betg da cumparagler cun la fretga locala – ins pudess prest creir tgi sia en oter fretg.

Arrivos a Nova Zelanda è la qualidad dallas speisas sa midada anc eneda fitg. La pluralidad dallas ustareias tgi vagn via u visito eran sa spezialisadas sen burgers, pizzas u pasta. Uscheia è'l stada la nostra amprema tschavera a Nova Zelanda en bung burger. Igl café e las bungas turtas ans on mano adegna puspe ainten bels cafés. Schiglio erans ossa gio disos bagn da cuschniar nusezs e galdivan er las seiras tgi vevan betg da tscherner ainten tge ustareia tgi geian a tschagna.

Cun eir anavant an Asia è chegl pero sa mido per 180 grads. Aint igls hostels vevigl nignas tgadafis ple, chegl tgi ò tgunsch er da far cugls prietschs fitg bass e la gronda schelta da speisas dasper veia. Per nous ògl munto chegl, tg'ia va prest betg tutgia aint ple ena palotta igls davos dus meis digl noss viadi. Cunter fomignas tranter de ins geva tar en stand da damagler a cumprar en pulpo barso, en fretg, en suc u tge tgi ans dava gist an igl. En de cun en'ora da portgs – ed ena fom scu en urs aint igl vainter ischans spassageas tras Ho Chi Minh a Vietnam. Bagndalunga ischans passos en stand tgi vandeva rollas da premaveira. Ia va gio decidia spertamaintg da piglier egn da mintga sort e scu tgi leva, veva egn aint en'ureglia d'en portg. La rocla m'accorscha anc ossa tranter igls daints sch'ia pains vedlonder. Ainten l'Asia vainsa ri-

sco dad ampruar da tottas sorts dama-gler, chegl tgi vaseva or bagn e suarava bagn vainsa ampruo. Savens savevans betg propi tge tgi vevans maglea. Las decleraziuns tgapivans er betg adegna, cunchegl tg'igls pacs baitavan engles.

Scu gio menziuno all'antschatta vainsa gia adegna puspe l'occasiun dad ampruar gagligna an ena moda u l'otra. A Laos e Vietnam vainsa pero fatg experientschas tgi niron mai ad ambli-dar. Antschavagn cun Laos - lò vainsa tschano ena seira tocca da gagligna e tranter oter er las greflas. Per nous erigl betg propi cler, schi e scu tgi vegian da las magler cura tg'igl on las sarveidas segl plat. Las ustieras on declaro cun gestas scu e nous vagn alloura ruclo anturn en mument. Las ustieras vevan en plascheir e riivan da crappar cun observar nous a magler las greflas. Anavant a Vietnam vainsa passanto en pér deis tar ena famiglia da pours ainten las muntognas digl nord. Lour tgesas èn fitg simplas e consistan d'en salv cun ena partizun per la tgombra noua tgi l'antiera famiglia dorma. Nous vagn vivia cun els en pér deis e pudia cuschinari cun els sur igl fi avert ainten tga. Fitg surstos ischans stos puspe eneda, scu tg'els èn abels da cuschinari per part tschintg differen-tas tratgas ainten la madema padela. – Pero ossa anavos tar las gaglignas. A nous era do an igl, tgi els maglian blera verdura, uscheia vainsa dumando schi els maglian alloura er las gaglignas tgi corran anturn u schi dovran angal lour

ovs. Pigl cot fiss sto migler schi vessans betg fatg chella dumonda. Per pudeir preperar la tschagna vaia pac pi tard pudia correr siva agl cot e gidar agl noss hospitant d'igl tgappar per pudeir preperar siva igl cot frestg per la tschagna. Igls noss hospitants levan porscher a nous angal igl migler pigl taimp tgi erans tar els. Er chest'eda èn tot las parts digl cot neidas cotgas e magledas. Igl sanc frestg cun la biglia crieva ed âgl ògl do scu ena sort bavronda freida. Tot las otras parts èn neidas cuschinadas. Igl cor ò'l survagnia igl pi gioven dalla famiglia ed igls pulmungs ò la tatta pudia galdeir. Siva la tschagna leva igl noss hospitant giuier en gi da bever. Igl vinars da reis vign conservo ainten cloccas da pet, servia pero an zanigns da vinars. Tgi tgi veva da bever decidi-va en öss dalla testa digl cot, tot tenor scu tg'el crudava sen meisa.

En punct culminont è sto per me da pudeir observar igls numerous stands da vivondas dasper veia. Tge products tgi nivan vandias e tgi tg'igls vandeva era interessant da vaseir e da contem-clar. Igls vendaders vevan numnada-maintg mintgign la sia tecnica da ven-der. Adegnas pronts per en assagl da gliout vevan els gio cuschnino u barso ordavant ena massa vivondas per avoir angal ple da las scaldar.

Igl è sto ena fitg bela part digl viadi da pudeir amprender a canoscher novs recepts, vaseir scu tg'igls indigens cuschignan e da saveir cuschinari cun

els, ampruar speisas per nous exotas e variazions dallas nossas vivondas. An mintga cass vaia betg angal piglia a tge-sa en lascher plagn experientschas no-vas, mabagn er plagn ideias novas per cuschinari. Ia va amprandia a canoscher ena massa gosta novs ed interessants e via scu tg'ins so igls cumbinar l'egn cun l'oter. Per aveir ena invista pi pro-fonda ainten la metodica e tecnica da cuschinari dallas differentas teras, fis-sigl da passantar dapse taimp an tgadafi cun las famiglias.

Autour

Ivo Schöbi abitescha a Savognin, lavoura sen sasez e venda capuns tg'el produtgescha. Da stad la-voura el scu cuschinier agl kiosc digl Lai Barnagn. Igl sies taimp liber passainta el gugent ainten la nateria cugl velo u a pe.

RECEPT PER FAR CEVICHE:

Ingredienzas:

filets da pesch, limettas, tomatas, tschavolas cotschnas, âgl, coriandel, schentsch, chilli, ischia da vegr alv, ieli d'uleivas, sal, pever e setger

Preparaziun:

Masdar tot las ingredienzas cugl pesch, lascher trer ca. 15 mi-nutas, uscheia pò igl suc dallas limettas denaturar igl alv d'ov aint igl pesch tgi para siva d'esser lev cotg e betg ple criev.

VACÀNZAS SFURZADAS

Jolanda Dolf, surmestra da rumàntscha Ziràn

Noss tschentg sculars digl scalem sura da la scola a Ziràn ân cun grànd schlàntschi antschiet a scriver anzemen l'istorgia digl vieadi giou Palermo. Mo schon curt sessur ân tut las scolas saro lur portas ad igls sculars ân gieu 2 eandas «vacànzas sfurzadas». L'amprema leztga digl far scola da tgea anor, eara da scriver fito sur digl vieadi a Palermo. La Luzia â secret a fegn quella istorgia sur da las avanturas digls giuvenils sen vieadi. Igl Nico ad igl Silvan ân par part sascho inspirar da quella situaziùn nun-ancunaschainta a siir ear nunamblidevla da scriver egna poeseia.

AN OTG GIS ANTOCEN PALERMO

da Nico, Silvan, Gabriel, Roy, Ursina

Iglis giuvenils Curo, Gian Marco, Christian, Dorothee a Claus en an l'Itaglia. Sainza egn plàn a sainza blear raps vutan els rivar an otg gis da Chiavenna antocen giou Palermo. Ussa van els an egsna stizùn par cumprar proviant. Suainter va igl Christian ànc speart par quels raps agl hotel, c'els vevan spargnieu par igl bus viers Milà. Mo cur c'el veann anavos, gi el tut despero: «Iglis raps en davent!» La Dorothee raspunda: «Nus stuagn ir anavos tier la rezepziùn!» Mo igls luvraints digl hotel san betga gidar anavànt. «Tge lagn ussa far?», ampear'igl Claus, mo igl Curo, ca eara sto anavos a veva vurdo sen tut quels beals camiùns, c'el e aschi fan, â schon egn'ideia : «Vurdad, ve là e egn camiùn vid! Scha nus prandagn el, rivainsa forza antocen Milà near schizund ple lientsch!» La Dorothee à

tema, mo igls buabs rivan da parschuader c'ella vean ear cun. Ascheia van els vei tier igl camiùn. Els dezedan, c'igl Gian Marco de manischar igl camiùn, parquegl c'el e schon sedesch. Anzemen cugl Curo sea el an la cabina. Igls otres tres seans davos segl camiùn. El e detg grànd, mo la measadad e plagna cun canisters a satgs. Els seans gioubass, mo cun egn'ea oda la Dorothee egn tgàn. Igl giapem e fetg datier. Ella â aschi tema, c'ella less saglir or, mo an que mumaint samuainta igl camiùn ad igl Gian Marco manischa el davent digl parcadi. Igl giapem vean betga ple dascus. Davos igls canisters samuainta anzatge a sco ord'egna buca cloman tuts tres: «jöööl!» Egn tginol da Bernardiner cura tier els. El letga giou la fatscha digl Claus. Lez sto rir. «Co dainsa dar num ad el?» ampeara igl

Claus. «Silvana?», gi igl Christian. Igls oters en d'acord cun quegl.

Duas uras ple tard tegna igl camiùn ad igl Curo ad igl Gian Marco vignan davos aint. Tuts ân fom, mo nign â raps. Parquegl c'igl Christian e Cines, e'l diso da magliear tut. El less magliear la tgogna Silvana. La Dorothee sgregna: «Quegl sas betga far!» Igls oters en ear da que meni. Ple bugent angolan els egn sandwich agl restorànt digl tancadi c'e dasperas. Igl Gian Marco va aint. Mo el sa betga angular, parquegl c'anzatgi stat davos la cassa. Ascheia ampeara el: «Nus essan tut povers. Nus vagn betga egn rap. Nus ampruvagn da rivar antocen Palermo an otg gis. Dessa Vus forza 5 sandwiches par nus gratuit?» La cassiera studegia : «Sut egnas cundiziùn.

Jou less vagnir cun vus, alura vez vus mintga gi damagiear, scha jou prend cun las reservas digl mieus restorànt. Jou vess alura ear vieu l'Itaglia a stuess betga ver aschei'egna veta lungurusa.» «Siir, scha tei gis nut a la polizeia, da-stgas vagnir. Mo dessas forza anc ampo most pigl camiùn?» Ella studegia egn mumaint a gi caschei. Igl Gian Marco cloma igls oters. Anzemen portan els tut la roba da l'ustreia a metan gliez agl camiùn. La Silvana vut ear gidar a porta egnas buteglia Cola an buca. La Beda, sco la cassiera gi c'ella vegi num, à l'ideia da purtar sutgas agl camiùn par ca tuts san sear andretg. Igl Claus vut decorar igl camiùn cun egnas cula da disco, ascheia c'el veza or sco egn «Partybus». L'antiera notg calureschan a decoreschan els igl camiùn, aschigî tocen c'els en cuntas. Schi nign tgapa els, rivan els franc a Palermo, cren els.

Igl savund gi c'els en puspe sen veia, giapa la Silvana ascheia dadòlt so ànc mena. Ella à santieu, c'egn auto da polizeia eara davostier. Igl Gian Marco tga-pa tema a strocla segl pedal da gas. Igl auto da polizeia vean privlus datier, mo cun ampo talent digl manischùnz palendan els giou la polizeia a vignan sen egnas veia pintga. Els van tras igl göld a sur ers antocen tier la mar. Igl Gian Marco manischa igl camiùn ved la riva a meta giou igl motor. «Quegl e gest ànc ieu bagn!», gi el agl Curo. Sainza flo sean els ved'la riva, mo igl Curo less ànc speart tancar igl camiùn cugls canisters c'en davos aint. La Silvana cura directameing tier la mar a fa bogn. La Dorothee sto rir. «A vus lez rivar quegl an otg gis?», ampeara la Beda. «Quegl constat, mo igl vean stretg», raspunda igl Claus. Qua vean igl Curo da davos natier. «Igl canisters en vids! Igl camiùn riva forza ànc veintg kilometers, alura egl fito!», manegia el. Els studegian, tge c'igl den far, a dezeden d'ir tier l'autostrada a far autostop. La davosa notg dorman els agl camiùn, alura vani cugl camiùn sen l'autostrada. Els staziuneschan el sen egn parcadi da SOS, prendan tut la roba impurtànta agl satg cadoss, a tignan or igl polesch.

Prest tuts vardan gnànc sen els, mo egn um tigna eri. El à sei egn tgapi ner, egn manti stgir-bregn a manischa egn vigl Van plagn ruegna. Els en sceptics, mo

parquegl ca nign ôter vut prender cun els, sean els agl auto. «Jou prend vus cun antocen Roma», gi igl um a ri nosch. El manischa igl sieus Van an moda privlusa sur l'autostrada a surpassa retschas d'autos. La Silvana plira. Anzacuras va'l giou da l'autostrada a manischa igl sieus auto sen egnas veieta ca va tras egn göld da pinias. Els bandùnan igl göld a rivan tier egnas beala planira. Cur ca la veia sacruscha cun egnas ple grànda, tigna el eri. «So, ussa stuez schar me sulet. Jou sto far ussa la mi'atgna fatschenda», gi el. El earva igls eschs, fa vagnir or tuts a manischa davent igl Van blear megna speart. «Tge? Fatschendas? Nus stuagn ir a vurdar!», gi igl Curo. El cura vei davos l'alea ca fa igl ur da la veia a veza, c'igl Van va ansei. La Silvana, e sco'gl para ear da que meni a cura suainter agl Curo. Igls oters statan anavos sceptics. «Igl sulegl va da randieu. Nus vagn betga tains par da quegl!», cloma igl Christian. «Curo! Via anavos. Igl à nign sen!», gi la Dorothee. «Mearda! Jou ve amblido igl mieus satg cadoss agl Van digl um!», gi la Beda. Ussa e la tgossa clera. Els curan suainter agl auto, ca e schon aschi lientsch sei, c'els strusch vezan el ple. Suainter curer sur bota a crapa, pon els prest betga ple. Mo alura tigna igl auto amiez la veia naturala. Saniester a dretg en las aleas da pumers, a davostier crapa sen pros ca tanschan lientsch anavos. Veintg metters ple lientsch tgala la veia a vean tier egnas senda stretga ca magna giou digl bot ad aint agl martgieu vigl. Igl um va or digl Van ad earva igls eschs. El stat davos igl auto, els vezan el betga ple. «Nus stuagn ir a vurdar! Forza c'el vendà propi tgossas privlusas. Nus savessan schizund far raps cun quegl a pajear igl sgol giou Palermo, ir an egn hotel cun egn pool a cun 5 stelas...», sasiemgna igl Christian. La Beda ri.

Egn suainter l'oter curan els dascuset an tut las direcziuns. La Silvana va cugl Claus, a lez tegna ad ella saro la buca. Igl Gian Marco sea davos egn crap. El veza direct sen igl Van ad ear segl Curo, ca sea davànt el. Igl um cugl manti stgir sea sper igl auto a samartuira cun egnas tastga ca veza or fri greava. El telefonesch a cun anzatgi, mo igl Gian Marco antali betg, tge c'el gi. Quegl radi el sen egn'ideia. «Curo!», bisgia igl

Gian Marco, «tei ás bagn cun te igl tieus telefonet. Fe egn video! Nus duvagn ple tard mussamaints!» Igl Curo prenda or igl telefonet ad antscheva a filmar. An que mumaint vean egn savund Van, ànc ple stgir, ad igl vean or egn um, ànc ple misterius ca l'oter. Els bagliafan egn baterdil anzemen, alura dat igl amprem um a l'oter la tastga ad igl savund dat anavos raps. An que mumaint stat igl Curo sei a cura vei. Igl telefonet mussa segls umens. Igl Christian vean nanavànt d'egn pumer, la Beda, la Silvana ad igl Claus vignan da l'otra vart a la Dorothee vean nà da davos. Ear igl Gian Marco va suainter agls oters. Tuts statan an egn rudi anturn igls umens. Igl Curo clo-ma: «Tge e an quella tastga?» Igl um less fugir, mo igls giuvenils laschan betga tras el. El suspira : «Jou leva quegl betg! Jou leva me survagnir ampo raps. Propi! Clamat la polizeia, ussa egl passo!» El sto prest dar is. «Tge e an quella tastga?», ampeara igl Curo ànc egn'ea. Igl um tigna aviert ella: ivur, bi alv a mieult! Igl Curo tigna nà igl telefonet. Igl ivur e sei segl video. La Beda telefonescha schon a la polizeia. Diesch minutias ple tard en igls umens davent, tuts dus agl auto da la polizeia. Igls unfànts dastgan vagnir cun an la zentrala gio Roma. Igl Curo vean ludo pliras geadas par igl sieus filmet. Sco pajaglia par igls giuvenils curaschus dat'igl aschi blear raps, c'igl tanscha par igl sgol antocen Catania. «Quegl e betga da crer, sco agls meas siemis! Graztga zund fetgl!», gi igl Christian.

Igl proxim sgol va la damàn las seat da Roma-Fiumicino, mo el à betga ple liber sis plazs. Parquegl statan els suainter la notg agl albiert par giuvenils ànc igl tschentgavel gi giou Roma. Els van a vurdar igl colosseum. La sera las sis va lur sgol, mo igls plaz agl aviùn en betg egn sper l'oter. La Dorothee a la Beda sean anzemen, plenanvei igl Gian Marco, igl Curo ad igl Christian a plenavos sea sulet igl Claus. La Silvana sa star an egnna boxa extra par tgàns davànt an la cabina digl aviùn. Igl sgol cuza egn'ura. La Beda, c'â betga blear raps, e ànc mena sgułada. La Dorothee à ampo tema, mo tuts ân atgnameing plascher. A Catania maglian els anzatge an egn café. Las nov bandùnan els igl eroport a dorman sen egn peer curveglia an egn parc.

Tres digls tschentg auturs digl text: Gabriel Grischott da Lon, Ursina Melchior dad Andeer e Roy Huonder da Ziràn.

Igl gi sessur dezidan els da far autopostop. A Catania e la glieud ple cordiala. Egna duna tipic taliana prenda cun els, schizund tocen Enna, noua c'ella stat. Alura san els sear cun egn pur ca radi els a Palermo. Ascheia rivan els schon igl sisavel gi da notg giou Palermo. Els giordan l'ora veda la mar a vardan tier a la Silvana co ella à plascher da saglir anturn an l'aua. «Vurdad! Jou ve cato egna giaseta!», gi igl Claus. El sea sper igls oters a sfiglia tras ella: «Qua stat: Cato egn camiùn vid sen l'autostrada!» Els ân tema, ca la polizeia tgati els. «Via, nus pajagn a la polizeia igl castitg. Lagn ir a luvrar a la pizzeria la davos!», gi igl Gian Marco. Igls dus gis ca restan lavuran els tge c'i pon. Els radin anzemen egna detga suma, a cun quella vani a la zentrala da la polizeia a datan tier igls delicts da ver angulo a da ver manischo egn camiùn sainza lubientscha da manischar. Igls ufizials prendan igls raps, mo igl tànscha betg. Els stuessan ànc dar dapple ca tres gea aschi blear. Peia ampurmetan els da pajear tut, sch'igl prest c'i en anavos an Svizra. La Beda duess ear vagnir cun a star tier la Dorothee. Ellas en vagnidas bùnas amitgas sen que vieadi. Anzemen vutan els tuts luvrar an egn café datier da là noua c'els statan. Mo co den els rivar anavos? Igl Christian ri: «Qua vainsa gea studagieu bagn, sto propi gir.» Mo quegl e egn'otra istorgia ...

VIEADIS SCUMANDOS

Nico Dasoli da Casti, 1. secundara

Igl e egn gi da parmaüera,
baleztga ora, vean betg sera.
Saro an tgea, tuts sen distàanza
vez las pares da la mi'stanza.

Tut e grisch a sainza veta,
nign ca ri a blear daspetta.
Less ir davent, ir an vacànzas
co duess quegl ir, ve nignas sprànzas.

Vieadis en uss scumandos,
plànsieu fetsch jou ple grànds quitos.
An l'Itaglia fuss ieu bugent
ear sch'igl e schi lientsch davent.

Passar cunfegns e betg pussevel,
mo quegl e ussa ear capevel.
A tgea stuagn nus tuts uss'star
lu sto bagn tut samigliurar.

SEN VIEADI

Silvan Beeli da Lon, 1. secundara

Igl mund e grànd, igl dat blear da scurvatar,
grandiusa natira a bietgs d'admirar.

Cugl tren, cun bartga a cun aviùns,
sen vieadi tier blearas destinaziùns.

La mentalitad da la glieud e dapartut oter,
igls carstgåns samaglian betga l'egn l'oter.

Cualms, gòlds, grepa, deserts a la mar,
remartgevels hotels, ustreias ad anquala bar.

Egn pajis grand, beal a multifar e l'Africa,
agl nord, a l'Antarctica egl blear ple fred ca là.

Par observer diferaints animals a giuder igl tgöld,
e'gl dad ir par exaimpel an l'Australia agl göld.

Blears grànds pievels an America vivevan,
interessàntas istorgias raquintar els savevan.

Ved la largia mar egl fetg bi dad ir,
ign po cun schläntscha an l'aua saglir.

Egn grànd veadi less jou far,
betga adigna a tgea me star.

Igl fa plascher dad ir anqualgea davent,
mo a tgea agl Schons sund jou fetg bugent.

L'Uniun Rumantscha Grischun
Central angraztga agls inserents.

Cordial angraztg per igl Voss sustign.

Revista digl
noss Sulom

Las nossas spezialitads da tga
www.drogaria.ch

DROGARIA
Surses
HOBBY KIOSK

- Rosoli, Röteli
- Cosmetica da steilalvas
- tés e vinars
- itg da muntanela
- medicamaints
- cosmetica
- schintgetgs
- tarmagls
- papeteria
- souveniers
- e bler oter daple

«LA CANERA DIGLS MOTORS È ENA SCHORT MUSICA AINTEN LAS MIAS UREGLIAS»

Intervista da Rafael Müller

Antschet a sgular ò Daniel Günther da taimps turbulentis: Igl decembre 2001, dus meis siva digl bancrot dalla Swissair, veva el termino la scolaziun da pilot e saveva betg antschever a sgular an Svizra. Plaza veva'l catto persiva an Austria tar la Tyrolean Airways. Mianc 20 onns pi tard è l'aviatica puspe an crisa. Chest'eda perveia digl coronavirus. Per Daniel Günther ena situaziun differenta.

Daniel Günther (dretg) durant igl sgol d'arrivada segl eroport da Johannesburg cun igl Airbus A-340.

Daniel Günther, è chegl en déjà vu?

Ins stò disfranztger chellas dus situaziuns: Chegl tgi vagn ossa è causaliso d'en virus. La Swiss era anfignen chel punct ena fatschenta cun success e cun gudogns da passa 500 millioni francs per onn. Igl grounding dalla Swissair perancunter è sto fatg da managers. Ia veva oramai betg gist tscharchia igl migler taimp per davantar pilot.

Appunta. Siva dalla matura igl 1998 ist ia a stibgier musica a Turitg. Ma alloura ast mido e decidia da davantar pilot. Pertge chegl?

La colpa è stada la mia ameia da chel taimp. Ella luvrava tar la Swissair agl check-in. Ia fascheva igl conservatori e sunava dalla dumang alla seira igls differents instrumaints da battareia e percussiun. Per neir en po sen oter patratgs – e naturalmaintg er per vaseir la mia ameia – geva agl eroport a contemplar eroplans scu tgi partivan la seira an tottas direcziuns digl mond. La canera digls motors era er ena schort musica ainten las mias ureglas. Anc ozande survigna chi e lò pel-gagligna, sch'ia vei a parteir en eroplan.

Tge è alloura la fascinaziun digl mastier?

Da saveir dulzar cun en mang 275 tonnas è bagn en bung sentimaint. La tecnica tg'at lascha distatger dalla tera è ensatge prest suruman e tuttegna ò igl carstgang amprandia a neir mester alla gravitaziun. Chegl tgi è er adegna puspe fascinont èn igls inscunters da cumulonimbus, las neivlas da temporals. Chellas èn cargedas dad ena tala energeia, tg'ins vei quant pitschen tg'igl carstang è anvers la nateira. Ainten las tropas son chellas neivlas cuntanscher otezzas d'anfignen 18 km sur la tera – otezzas tgi nous nign betg da sursgular cun igls noss aviuns. Ins stò amprender en po ena simbiosa cun la nateira.

Descreiva en de da labour tipic.

Igl noss de da labour antscheva bung en'oura avant igl sgol uffizial aint igl salv da planisaziun. Lò ins survign las infurmaziuns necessarias per igls sgols tg'ins fò chel de, per exaimpel davart dall'ora. Cugl co-pilot ansemens ègl da decider quant cherosin piglier e siva suonda igl briefing cun la crew dalla cabina. Siva igl screening – er nous dalla crew nign controllos – ans magna en bus tigl eroplan. Nous ischan adegna dus pilots, sen sgols lungs treis, darar quatter. Scu capitani digl eroplan ins ègl quasi en manager ed ins ò da vurdar tgi tot funcziuna scu planiso. Naturalmaintg dependigl er dalla crew: Tar bungas crews funcziuneschigl sch'ins deleghescha, tar otras betg schi bagn. I saro scu dapertot. Anavos tigl noss sgol: igls giasts vignan. Rabgias dat-tigl bler cun la bagascha a mang. Swiss ò differentis tarifs e chegl dat savens discussiuns cun passagiers tgi reivan aint igl aviun cun valeischs mengia grevas. Aint igl noss eroplan grond da sgols a curta distanza, igl Airbus 321, on plazza 218 persungas e sch'ins ò da discutiar cun mintgigna perveia dalla bagascha, schi è igl retard programmo gio ordavant.

Siva d'aveir controllo igl domber da passagiers e dumando per las lubientschas da sgular tar la controlla digl traffic aviatic – an Svizra è chegl Skyguide - pudainsa finalmaintg antschever igl noss sgol. Pero ins ègl betg anc ainten l'aria. Chi e lò dovrigh blera nerva anfignen tg'ins pò parteir. A Londra Heathrow, egn digls pi gronds eroports dall'Euroopa, ins rodla an media 20 min anfignen tg'ins è ainten

l'aria. A New York JFK so chel schi-numno «taxi-out» eir en'oura!

Nous ischan ainten l'aria. An cass normals lascha ossa la pressiun siva en po tar nous pilots. Gl'è pero da ponderar, noua tg'ins sguess an cass d'urgenza, per exaimpel schi en motor crudess or u schi en pas-sagier vess en problem medicinal. Tar la nossa labour totga dantant er dad untgeir igls neivels da cumulus. Aint igl nas digl eroplan ògl en radar meteorologic tg'ans geida dad untgeir chellas neivlatschas tgi cun-tignan en'energeia immensa.

Sen igls sgols curts ègl alloura anc da preparar igl sgol da return e siva è'l gio no igl taimp per scumanzar cun igl proceder da sa platger. Scu pilot ins fogl blers chints, er per sa platger: l'otezza digl eroplan divideida tras treis dat circa la distanza tg'ins ò anfignen tar la pista d'atter-rar. Ma siva dependigl er digl vent e da prescripziuns da sveltezza. Causa tgi nous savagn betg adegna sgular cun meds da vista, ègl per part er da sa platger cun ageid digls instrumaints u perfign cugl autopilot an cass da brainta. Igl onn passo vaia fatg da 388 platgedas quatter platgedas cugl autopilot.

A fegn è igl noss sgol, cura tgi tot igls passagiers on banduno igl eroplan. Nous faschagn anfignen quatter sgols an de sen distanza curta ed igls deis da labour contanschan prest 12 ouras. Ia mez preferesch pitost dus sgols, per paia pi lungs scu per exaimpel da Turitg a Moscau ed anavos. I dat en po dapple «quietezza».

Scu èn las cundiziuns da labour per pilots? Cunzont agl exterior dat-tigl adegna puspe cumbats da labour tranter igl persunal ed igls concerns d'aviatica.

Scu gist descretg vainsa per part deis da labour d'anfignen 12 ouras e las surouras vignan betg cumpen-sadas. Sen la distanza lunga dependigl igl ple digls vents quant dei tgi en sgol cozza. Igl mies pi lung sgol è sto da Hong Kong a Turitg cun 14

ouras. Ia ma record anc da chel de: Nous vessan gia registraziuns cun la Musica Instrumentala Savognin. Ma cuncheegl tgi vagn gia 2 ouras re-tard, ògl betg tanschia ple dad eir a Savognin.

Cumbats da labour tranter igl per-sunal ed igl concern èn scumandos tenor igl noss contract da labour. Ia crei tgi cò seia la nossa cultura svizra en po differenta: gl'è en dar e piglier tranter patrung ed ampluia. Ma de-plorablamaintg è chegl sa mido igls davos onns tar la Swiss. Igls noss capos – cun chels tgi tractagn igl noss contract da labour collectiv – èn sa-vens tudestgs, mattagn perchegl tgi

la Swiss totga alla Lufthansa. Chels managers on en'otra cultura e lessan pitost angal piglier. Per consequen-za vessan nous ampluias er d'ans an-gascher per l'opziun da tgoma per saveir dar parola a chel svilup. Ma chegl è betg en bung svilup ed igl è trest tgi nous savagn betg ple ans fundar sen prancepis cumprovos.

Siva digl 2007 sgolas te per la Swiss, igl mument scu capitani sen distanzas curtas. Vessas er gost dad esser capi-tani sen lungs sgols intercontinentals?

La carriera da pilot vign reglada tar la Swiss tenor igl prancepi da senio-ritat. Igl amprem ins è co-pilot sen

La fascinaziun da far musica ò Daniel Günther mantignia e sunga ainten la band da pilots dalla Swiss.

distanzas curtas e siva co-pilot sen las lungas. Siva ins vign capitani sen distanzas curtas e pir siva differents onns capitani sen las lungas. Ia va fatg igl 2015 la scolaziun da capitani cun anfignen alloura prest 10'000 ouras experientscha da singular. Gl'è bagn bung d'aveir en lascher plagn experientschas sch'ins fò chel zap, perchechl tgi cun «quatter streflas» ins è surlaschea a sasez. Farmar en eroplan ainten l'aria vo betg!

Avant la crisa da Corona vessa pudia eir igl 2021 scu capitani sen distanzas lungas cugl Airbus A-330. Ma ia pains, tgi cun tot chella crisa actuala da corona, nirogl a dar ena mecta retardada ainten la scolaziun tar nous. Independent da chegl vaia decidia da star anc en po sen las distanzas curtas. Igl sgols intercontinentals èn da nateira mess uscheia, tgi agl'manc en sgol ò li durant la notg. Ia va fatg chella experientscha gio scu co-pilot. Igl corp è programmo da durmeir adegna angal bung treis ouras: Avant en sgol ins dormigl treis ouras per esser fit per la partenza, durant igl sgol ins dormigl – agl'manc

tar sgols cun treis pilots - er treis ouras e cura tg'ins reiva a tgesa, ins vogl a durmeir treis ouras per betg esser en «zombi» per la fegn digl de. Er la digestiun è mecta disturbada, causa tg'ins maglia adegna irregular e da tottas ouras digl de. Perveia dalla mia sanadad – e perchechl tgi'ia va anc da luvrar 20 onns anfignen tar la pensiun - vaia decidia da star anc en po pi dei segls tratgs curts.

Sgular è dad ena vart ena fascinaziun, ma er nuschevel pigl ambiant. Scu vast te anturn cun chest problem?

Chegl è en tema tg'am occupescha. Ins stò pero esser cunsciant tgi l'aviatica caschunga sulet 3 pertschent dalla producziun mondiala da CO₂. Igl travagl motoriso sen veias caschunga 18 pertschent. Chegl ins stogl s'imaginar. Pinavant dovra en eroplan bagn amplania per passagier sot 3 liters che-rosin sen 100 km. Ia cat betg bung tgi dat individis tgi sgolan venderde seira a Barcelona per far festa totta notg e la proxima dumang puspe anavos, u da spert singular la

fegn d'emda a New York per eir a far shopping. Pero ègl er gist schi dasperas dad eir a far cumischungs cugl auto an Tera tudestga, angal perchechl tgi costa lò en pèr raps damanc. La gliout vess da midar igl pansar. I dat nigna sagonda tera scu la nossa, noua tgi nous carstgangs pudessan lippar schi vo cò tar nous betg ple anavant!

Ia crei tgi seià grev da farmar la mobilitad scu tgi la vagn ozande. Ossa, durant la crisa da corona, sgolan prest nigns eroplans ple. Lagn vurdar schi niro a dar anc eneda en tal viagem scu avant, u forsa pitost en viagem da qualitat, noua tg'ins giolda chegl tg'ins fò.

Davantessas anc eneda pilot?

Igl mastier da pilot ò betg angal las sias belas varts – cun sarvetschs ir-regulars, sgols da notg, midadas da taimp e clima, esser davent da tga e dalla famiglia – pero am dat el anc adegna cuntantentscha. Er siva tg'ia sgol gio 18 onns.

ANECDOTAS OR DIGL AVIUN

Sen en sgol a Düsseldorf vainsa tottane-gna survagnia l'infurmaziun tgi en passa-gier savess aveir ena attatga digl cor. Nous vagn analiso, schi savessan platger urgen-tamaintg, ma decidia da cuntinuar a Düs-seldorf, causa tgi nous eran angal bung 15 minutias davent da lò. Nous vevan gist dus medis a bord ed ena flight attendant era tgirunza da malsangs. Ella ò assistia alla media tgi ò vurdo digl noss paziaint ed igl ò fatg schizont en'infusiu. Nous vagn du-mando agls controlladers digl traffic aviatic prioritad da sa platger ed ia va fatg ena an-nunzta e supplitgia igls passagiers da star tschantos siva dalla arrivada, uscheia tg'igls sanitaris possan eir tigi paziaint. Ins stò deir tgi la gliout ainten en eroplan è chi e lò scu nuras e sa tigna betg a chegl tg'ins dei. Ma betg chest'eda: Igls passagiers on laschea antrar igls sanitaris tg'en rivos gist cun treis ambulanzas. Igl noss paziaint ò alloura savia

sorteir digl eroplan or d'atgna forza. Dis-plaschelamaintg nign nous dalla crew an-tals cass betg infurmos, schi dat en happy end u betg. Ia crei an chel cass bagn.

Eneda sunga sgulo se Stockholm an Svezia ed ia va via per cass ad antrar aint igl eroplan en giast cun en sa cuntigneir curious. Scu adegna am ò igl capo da cabina annunz-tgia igl domber da passagiers per controllar tgi seia betg aint en giast tgi lagn betg, per exaimpel en terrorist. E propi, igl domber da passagier correpondeva betg. Ia crei tgi vegian dumbro set gedas e nivan adegna sen en passagiers mengia bler. La fegn fina-la erigl gist igl giast tg'ia veva observo, tgi tutgiva betg aint igl noss eroplan. Igl è sa musso tg'el era confus, ma era tuttegna nia da sa schluitar tras la controlla da bigliets. Sa tgapescha ò'l stuia sorteir digl eroplan, essend tg'el leva er betg singular a Stockholm.

Daniel Günther ò 44 onns ed è carschia se a Savognin. El è marido, ò dus unfants ed abitescha a Bülach. Siva digl gimnasi ò el antschet en studi da musica, ò alloura pero fatg la scolaziun da pilot e termino chella igl 2001. Digl 2002 anfignen igl 2007 è el sgulo tar la Tyrolean Airways (foto) ed ò siva mido tar la Swiss, noua tg'el è ossa capitani per distanzas curtas.

REGLAS PIGL GI DIGLS CONTINENTS

Indicaziuns impurtantas:

quadrets coloros: Mintga giuieder tscherna en quadret coloro scu partenza sen egn digls continents. Igl gi gudogna chel, tgi è scu amprem puspe anavos sen igl sies quadret da partenza.

quadrets greischs: I pon mai esser dus figuras igl madem mument sen en quadret. Schi en quadret è occupo ins stò sursagleir chella figura e metter l'atgna figura sen igl proxim quadret liber.

en 6: Tgi tgi patta en 6 pò pattar anc eneda igl quadrel.

Decurs digl gi:

Igl giuieder igl pi gioven antscheva. El patta igl quadrel e vo cun la sia figura an direcziun cuntrari a l'oura. Alla fegn dad ena tratga so la figura er esser sen egn da chels quadrets d'acziun:

quadret d'acziun per viagier: Fetta la tratga sen en quadret cun contura cotschna ins pò viagier cun chel vehichel sen igl proxim quadret cun contura cotschna.

quadret d'acziun da continents: Fetta la tratga sen en quadret cun en segn da dumondas, stò igl giuieder rachintar ensatge da chel continent. Tot tenor la vigliadetna digl unfant ins pò dumandar per exampel:

- Sen tge continent ist te?
- Ist te gio sto eneda sen chel continent? Tge ast fatg lò?
- Tge sast te da chel continent?
- Canoschas te animals tgi abiteschan sen chel continent?
- Tge attracziuns dattigl sen chel continent?

quadret d'acziun d'animals: Fetta la tratga sen en quadret cun en animal tipic per chel continent, ins stò imitar chel animal pantomimic, imitar la sia vousch u descreiver el.

Finiziu digl gi:

Gudagnea igl gi ò chel giuieder tgi è scu amprem puspe tar igl sies quadret coloro sen igl continent da partenza. Per gu-dagner igl gi, stò igl giuieder pero fittar sia tratga exact cun igl dretg andomber sen igl quadret coloro. Cass cuntari stò el spitzier ena runda ed ampruar anc eneda.

Preparaziun:

- ① tagler or las seis figuras e tatger ansemen mintgigna

adatg: betg tatger igl «pe» dallas figuras - mabagn faldar egn anve e l'oter annò uscheia tgi la figura pò star an peis

- ② ins dovra anc en quadrel
- ③ mintga giuieder survign ena figura e pò metter chella sen ena partenza (quadret coloro)

«Scu vei or igli noSS futur energetic?»

Chegl rasponda igli **migler partenari**, tg'ins pò s'imaginar.

KRE

KRAFTWERKE RAGN D'ERR AG

ENERGEIA PER DUMANG

BKW